

Archeologienota

Mechelen – Maalderijstraatje

Jordi Bruggeman, Natasja Reyns en Ruth Ferket

Bornem
2019

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bvba

Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Jordi Bruggeman, Natasja Reynolds en Ruth Ferket

All-Archeo bvba
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2019/12.807/160

© All-Archeo bvba

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bvba aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	9
2.3	Onderzoeksopdracht	9
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	9
2.3.2	Beschrijving geplande werken	9
2.3.3	Werkwijze	15
2.4	Assessmentrapport	16
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	16
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	24
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	34
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	43
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	44
3	Samenvatting	46
4	Bibliografie	47
4.1	Publicaties	47
4.2	Archiefstukken	47
4.3	Websites	48
5	Bijlagen	49
5.1	Archeologische periodes	49

1 Inleiding

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 100 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 300 m² of meer bedraagt en waarbij de betrokken percelen binnen een archeologische zone liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het gaat om de archeologische zone Historische stadskern van Mechelen. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.²

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroenderfgoed.be>

² <https://geo.onroenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2019K199

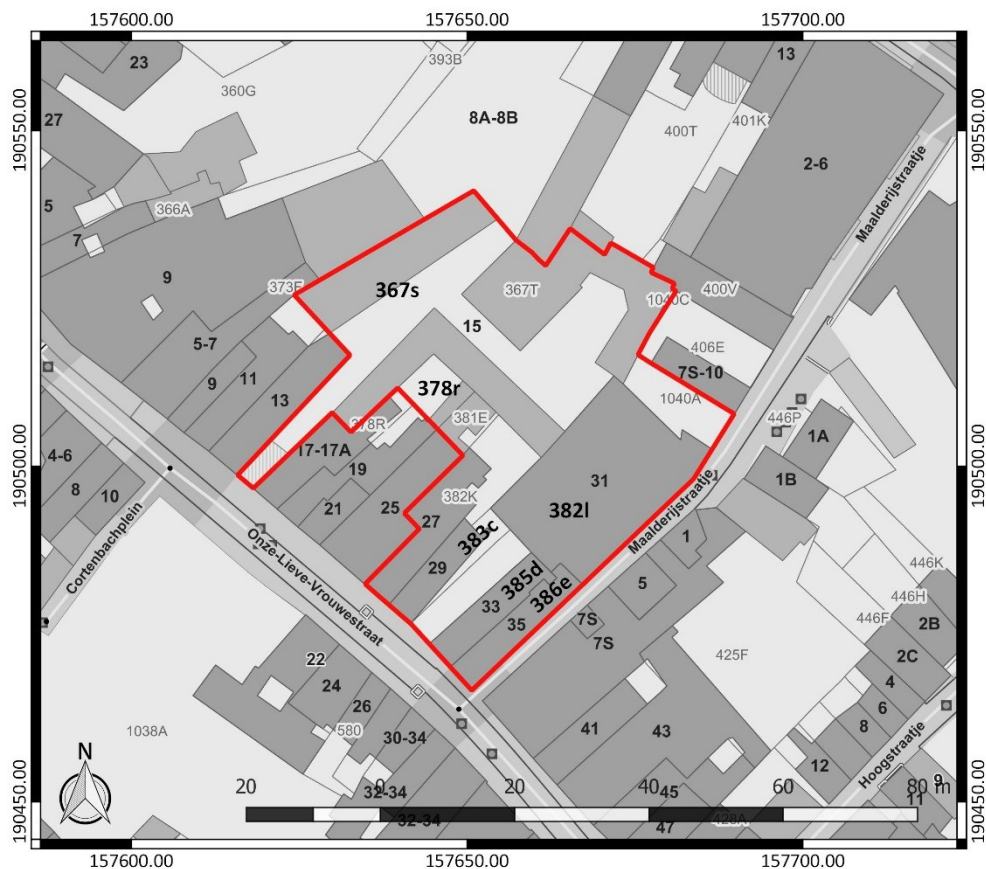
Erkend archeoloog: All-Archeo bvba, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Antwerpen, Mechelen, Mechelen, Maalderijstraatje – Onze-Lieve-Vrouwestraat, Paepen Straatje

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 157651, 190541
- 157690, 190508
- 157651, 190467
- 157624, 190526

Kadastraal plan:

Figuur 1: Kadastraal plan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Mechelen, Afdeling 1, sectie D, nummers 367s, 367t, 378r (partim), 381e, 382k, 382l, 383c, 385d, 386e, 400v (partim), 1040a en 1040c

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 2571 m²

Topografische kaart:

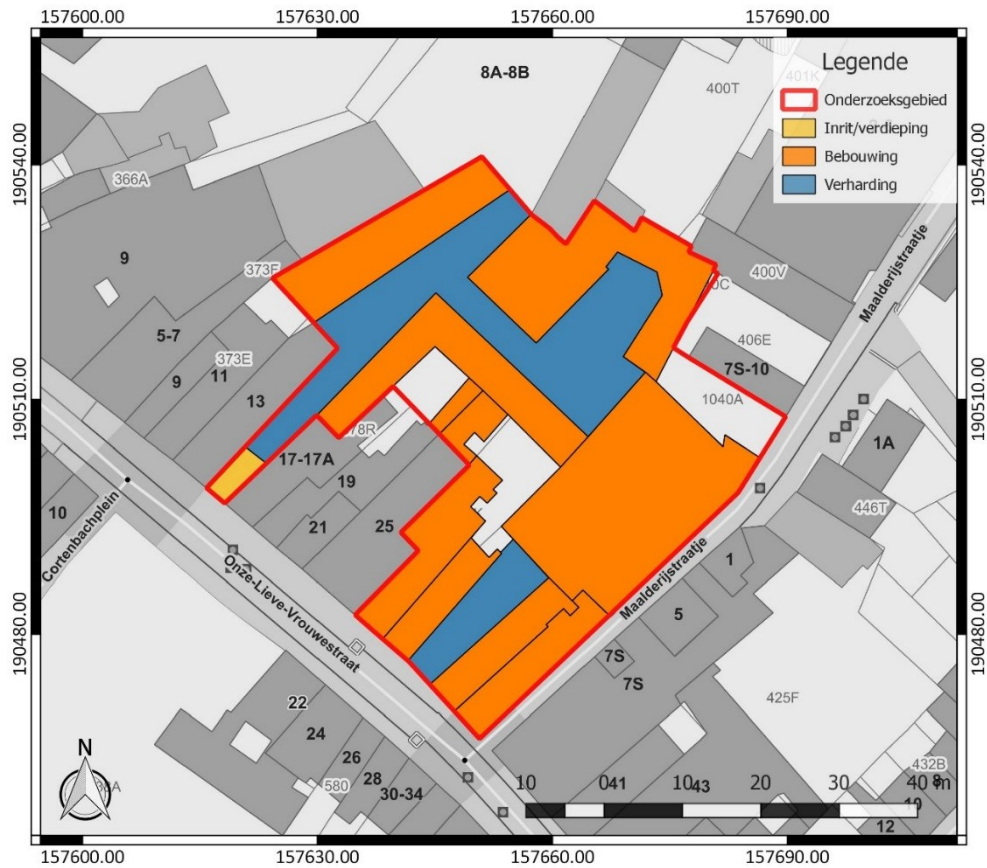

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

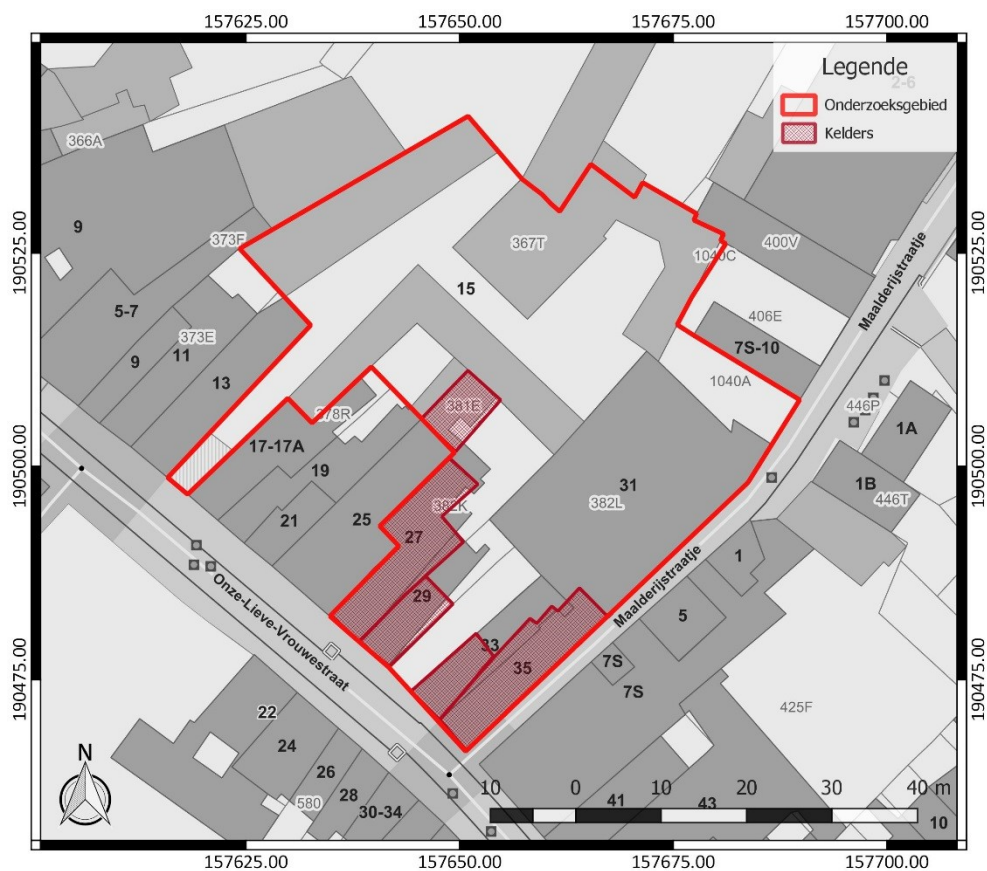
Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 21/11/2019 – 10/12/2019

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, metaaltijden, Romeinse tijd, middeleeuwen, nieuwe tijd, nieuwste tijd

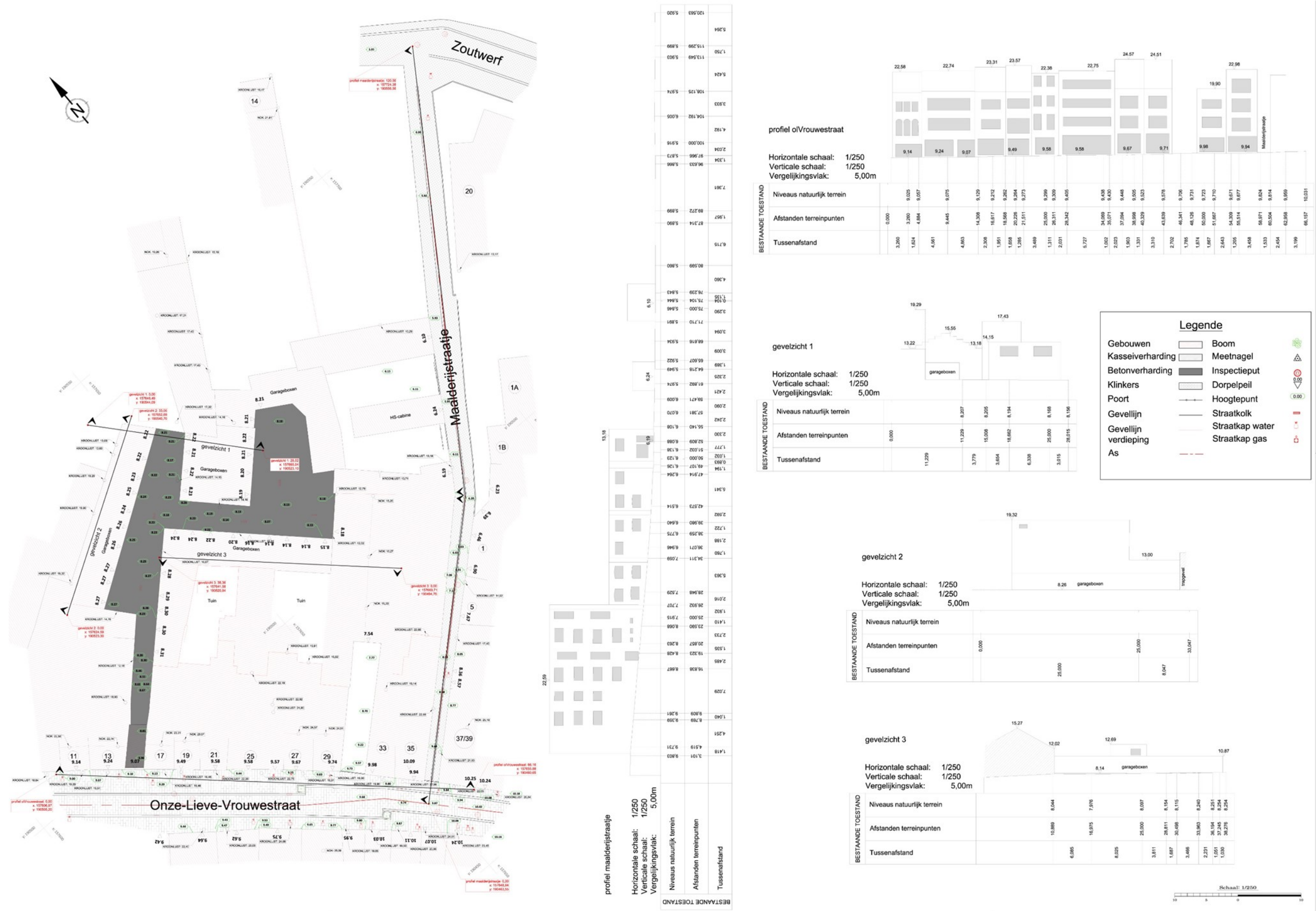
Verstoorde zones: er zijn geen grote verstoorde zones gekend. Wel zijn er gebouwen en verhardingen aanwezig ter hoogte van het onderzoeksgebied (Figuur 3). Er kan verondersteld worden dat de realisatie ervan enige negatieve impact heeft gehad op het archeologisch bodemarchief. Verschillende woningen zijn onderkelderd tot op een diepte van ca. 2,50 m onder het maaiveld (Figuur 4). Dit betekent dat ze plaatselijk het oudere bodemarchief verstoord hebben tot op de vermelde diepte.

Figuur 3: Verstoringenkaart, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Figuur 4: Aanduiding van de bestaande kelders, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Figuur 5: Plan van de bestaande toestand en terreinsnedes (HOSBUR)

2.2 Archeologische voorkennis

In 2017 werd er reeds een archeologienota opgemaakt in het kader van de in deze archeologienota beschreven werken (<https://id.erfgoed.net/archeologie/archeologienotas/2453>).³ Omdat de contour van de geplande werken en bijgevolg de bodemingrepen wijzigde, is een nieuwe archeologienota opgesteld.

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: er zijn geen randvoorwaarden van toepassing.

2.3.2 Beschrijving geplande werken

De site wordt gekenmerkt door een groot hoogteverschil (zie verder). Het gebied bevindt zich op een hoogte van ca. 9,10 m TAW ter hoogte van Onze-Lieve-Vrouwstraat 13, 9,82 m TAW ter hoogte van Onze-Lieve-Vrouwstraat 35 en 5,95 m TAW ter hoogte van de hoogspanningscabine in het Maalderijstraatje. Deze hoogspanningscabine bevindt zich juist ten noordoosten van het terrein.

Binnen het onderzoeksgebied worden drie nieuwe volumes gerealiseerd met in totaal 35 appartementen, een commerciële ruimte en een ondergrondse parking met 54 parkeerplaatsen (Figuur 6). Hiervoor wordt de bestaande bebouwing gesloopt. De nulpas van het nieuwe openbare plein komt te liggen op 7,72 m TAW.

Gelet op de nabije ligging van de Dijle, de bestaande grondsamenstelling en de ingesloten ligging van het perceel, wordt de bouwput ter hoogte van de aanpalende bebouwing en ter hoogte van de Onze-Lieve-Vrouwstraat en Maalderijstraat beschoeid met een secanspalenwand.

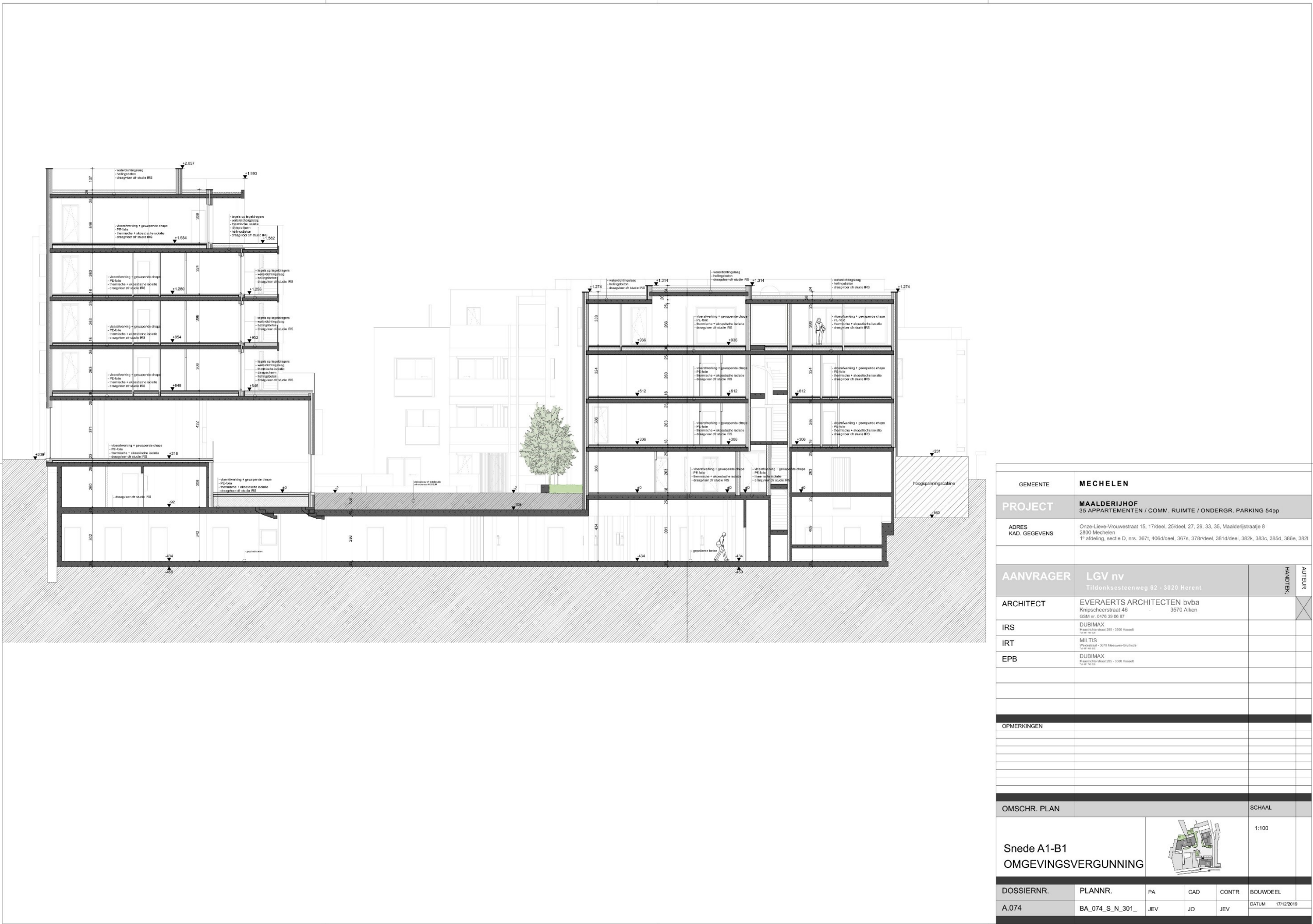
De ondergrondse parking zal een oppervlakte hebben van 1469 m² (Figuur 7). De vloerplaat van het kelderniveau aan de Onze-Lieve-Vrouwstraat komt te liggen op een diepte van ca. 4,69 m onder het maaiveld (3,06 m TAW). Onder deze vloerplaat worden paalfunderingen voorzien tot op de draagkrachtige grond (afhankelijk van de nog uit te voeren sondering na afbraak van de bestaande bebouwing).

³ Bruggeman/Reyns 2017

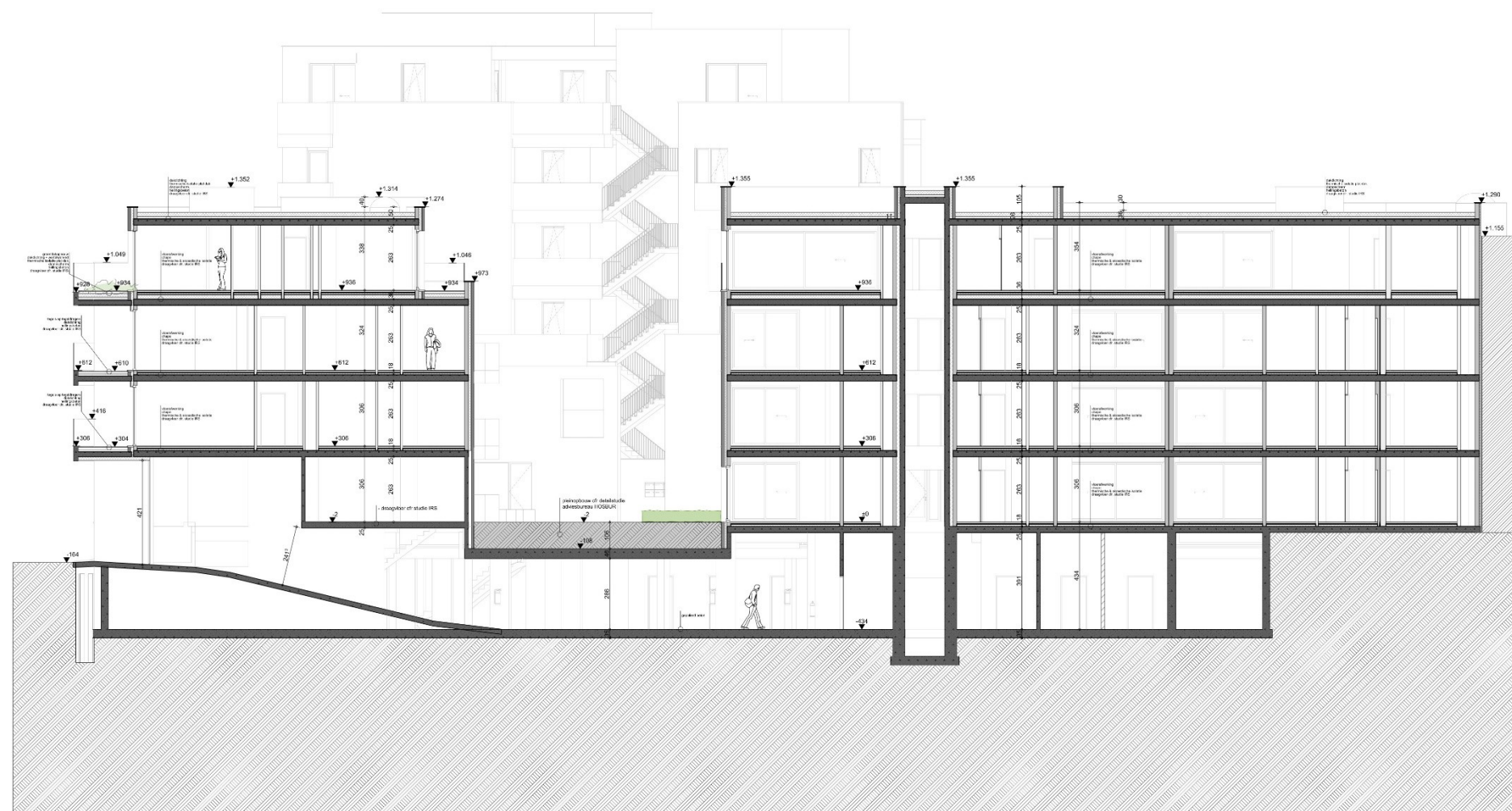

Figuur 6: Gelijkvloers (Everaerts Architecten bvba)

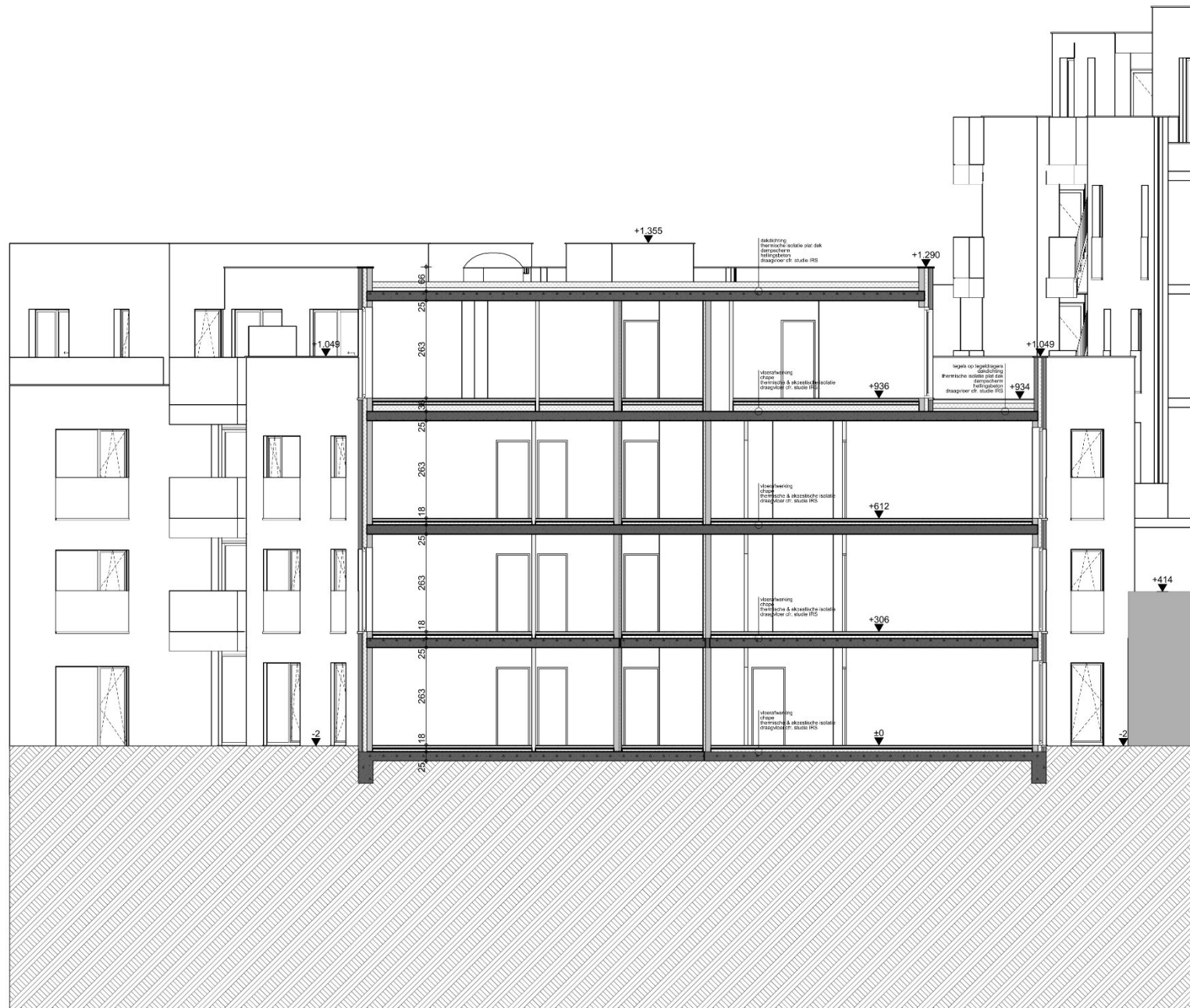

Figuur 8:Snedes A1-B1 (Everaerts Architecten bvba)

GEMEENTE		MECHELEN				
PROJECT		MAALDERIJHOF 35 APPARTEMENTEN / COMM. RUIMTE / ONDERGR. PARKING 54pp				
ADRES KAD. GEGEVENS		Onze-Lieve-Vrouwestraat 15, 17/deel, 25/deel, 27, 29, 33, 35; Maalderijstraat 8 2800 Mechelen 1 st afdeling, sectie D, nrs. 3671; 406d/deel, 367s, 378d/deel, 381d/deel, 382c, 383c, 385d, 386c, 3				
AANVRAGER		LGV nv Tildonksesteenweg 62 - 3020 Herent			HANDTEK.	
ARCHITECT		EVERAERTS ARCHITECTEN bvba Knipscheerstraat 46 - 3570 Aiken GSM nr. 0475 39 86 87				
IRS		DUBIMAX Massardendreef 285 - 3550 Hoeselt tel nr 0474				
IRT		MILTIS Vrolijkheid - 3570 Meuxen-Grathois tel nr 0474				
EPB		DUBIMAX Massardendreef 285 - 3550 Hoeselt tel nr 0474				
OPMERKINGEN						
OMSCHR. PLAN					SCHAAL	
Snede B2-C1 OMGEVINGSVERGUNNING					1:100	
DOSSIERNR.		PLANNR.		PA	CAD	CONTR.
A.074		BA_074_S_N_302_		JEV	JO	JEV
DATUM						17/12/2019

Figuur 9: Snede B2-C1 (Everaerts Architecten bvba)

Figuur 10: Snede C2 (Everaerts Architecten bvba)

GEMEENTE		MECHELEN				
PROJECT		MAALDERIJHOF 35 APPARTEMENTEN / COMM. RUIMTE / ONDERGR. PARKING 54pp				
ADRES KAD. GEGEVENS		Onze-Lieve-Vrouwestraat 15, 17/deel, 25/deel, 27, 29, 33, 35, Maalderijstraatje 8 2800 Mechelen 1 ^o afdeling, sectie D, nrs. 367l, 406d/deel, 367s, 378r/deel, 381d/deel, 382k, 383c, 385d, 386e, 382l				
AANVRAGER		LGV nv Tildonksesteenweg 62 - 3020 Herent			HANDEK.	AUTEUR
ARCHITECT		EVERAERTS ARCHITECTEN bvba Knipscheerstraat 46 - 3570 Alken GSM nr. 0476 39 06 87				
IRS		DUBIMAX Maastrichterstraat 285 - 3500 Hasselt Tel 011 718 630				
IRT		MILTIS Weldestraat - 3670 Mesuven-Gruitrode Tel 011 369 862				
EPB		DUBIMAX Maastrichterstraat 285 - 3500 Hasselt Tel 011 718 630				
OPMERKINGEN						
OMSCHR. PLAN					SCHAAL	
Snede C2 OMGEVINGSVERGUNNING					1:100	
DOSSIERNR.	PLANNR.	PA	CAD	CONTR	BOUWDEEL	
A.074	BA_074_S_N_303_	JEV	JO	JEV	DATUM	17/12/2019

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een hoge densiteit aan bebouwing in het verleden en vooral een lange geschiedenis van bebouwing kent (zie 2.4.2). Daarom heeft het bureauonderzoek als bijkomend doel de evolutie van de historische bebouwing te kennen. Daarvoor wordt bijzondere aandacht besteed aan het onderzoek van archieven.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is gegeorefereerd geraadpleegd op www.geopunt.be. Het overige historische kaartmateriaal werd digitaal verkregen via het stadsarchief van Mechelen.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met het stadsplan van Jacob Van Deventer (1550-1565), de plattegrond van de stad Mechelen van Jan van Hanswijck (laatste kwart van de 16de eeuw - kopie door Jan-Baptist De Noter uit 1812), de plattegrond van de stad Mechelen van Braun en Hogenberg (1574), de plattegrond van Mechelen van Blaeu (1649), de plattegrond van de stad Mechelen van Basire (1745) en de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778) worden zes momentopnames bekeken uit het Ancien Régime.

Met het kadasterplan van de binnenstad van Mechelen uit 1824, de Atlas der Buurtwegen (1841) en het kadasterplan van de stad intra muros door P.C. Popp (1864) worden drie momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief.

Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing. Op de stafkaarten tot in de jaren '70 van de 20ste eeuw zijn de bouwblokken in de historische stadskern grotendeels gearceerd en is de bebouwing niet afzonderlijk weergegeven. Deze kaarten kunnen dan ook niet bijdragen tot verder inzicht in de evolutie binnen het bouwblok en zijn omwille daarvan niet weergegeven.

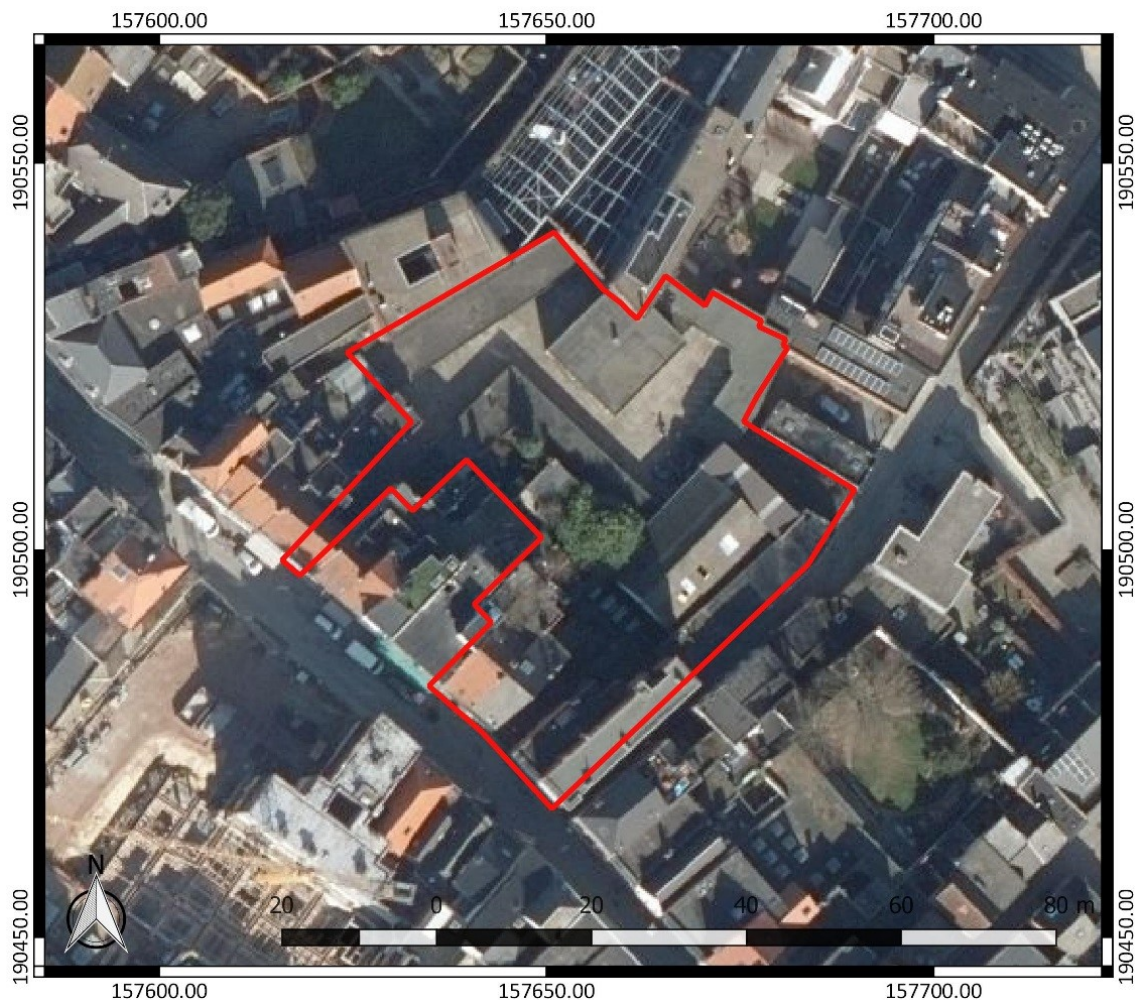
In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

Bij de opmaak van de eerdere versie van de archeologienota uit 2017 werd ook contact opgenomen met de archeologische dienst van de stad Mechelen.

2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

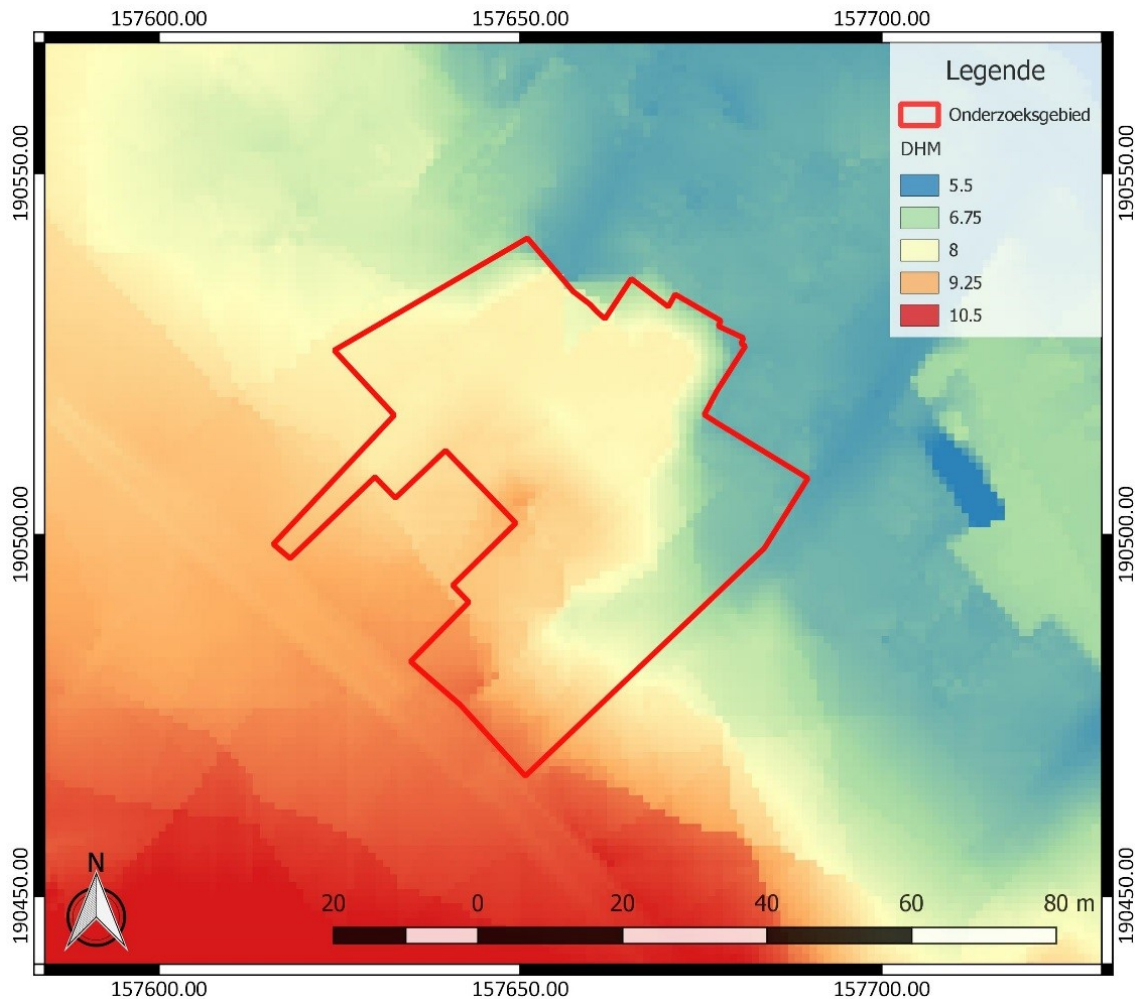
Het onderzoeksgebied bevindt zich in de historische binnenstad van Mechelen. Het grenst in het zuidoosten aan het Maalderijstraatje en in het zuidwesten aan de Onze-Lieve-Vrouwestraat (Figuur 11). Het bouwblok waar het onderzoeksgebied in gelegen is, wordt verder nog omsloten door de Zoutwerf in het noordoosten en door de Guldenstraat in het noordwesten. Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in woongebieden met een culturele, historische en/of esthetische waarde. Hydrografisch behoort het terrein tot het Dijlebekken. Het onderzoeksgebied ligt op de linkeroever van de zuidelijke arm van de Dijle (Figuur 13).⁴ De zuidelijke arm volgt de natuurlijke loop van de Dijle.⁵ Ten zuidwesten is het Kanaal Leuven-Dijle gesitueerd.

Figuur 11: Luchtfoto van 2018 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

⁴ Kinnaer/Wouters 2007, 11

⁵ Mededeling Bart Robberechts

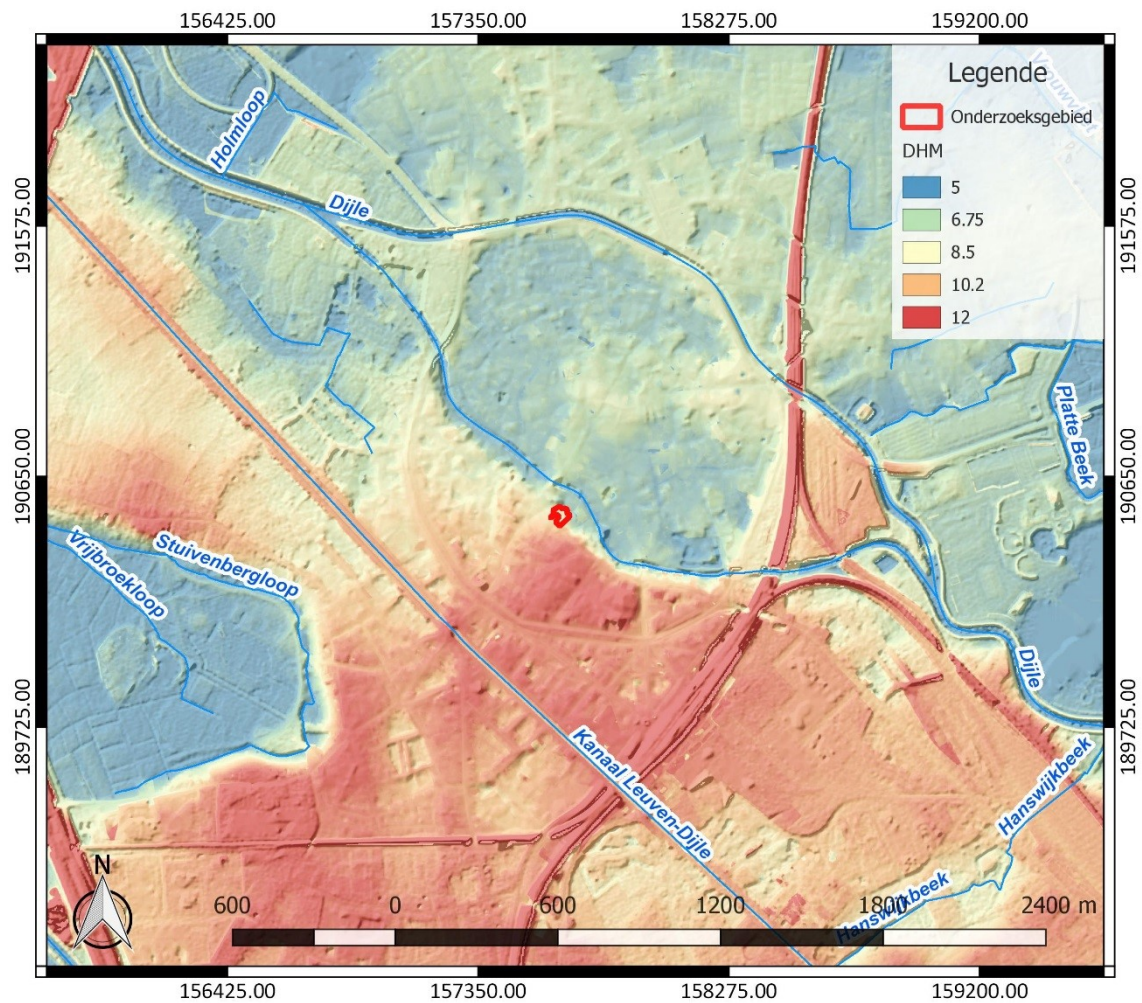
Figuur 12: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

De topografie van Mechelen en omgeving wordt gekenmerkt door een vlak reliëf met een groot aantal waterlopen. De Vlaamse Vallei waarin Mechelen zich bevindt, is gekend als een erosiereliëf, dat hoofdzakelijk van fluviatiele oorsprong is. Ook dit wijst op het belang van de waterlopen in de vorming van het landschap. De holocene en tardiglaciale fluviatiele afzettingen, gesedimenteerd in de recente alluviale vlaktes en valleien, zoals ze ook te vinden zijn in Mechelen, zijn opgebouwd uit kleiige, lemige en/of zandige sedimenten en uit veen. De oriëntatie van de waterlopen en de daaraan gerelateerde alluviale vlaktes is verschillend naargelang het hydrografisch net. De alluviale vlaktes die verbonden zijn aan het Denderbekken en aan het Dijlebekken zijn zuidoost-noordwest georiënteerd.⁶

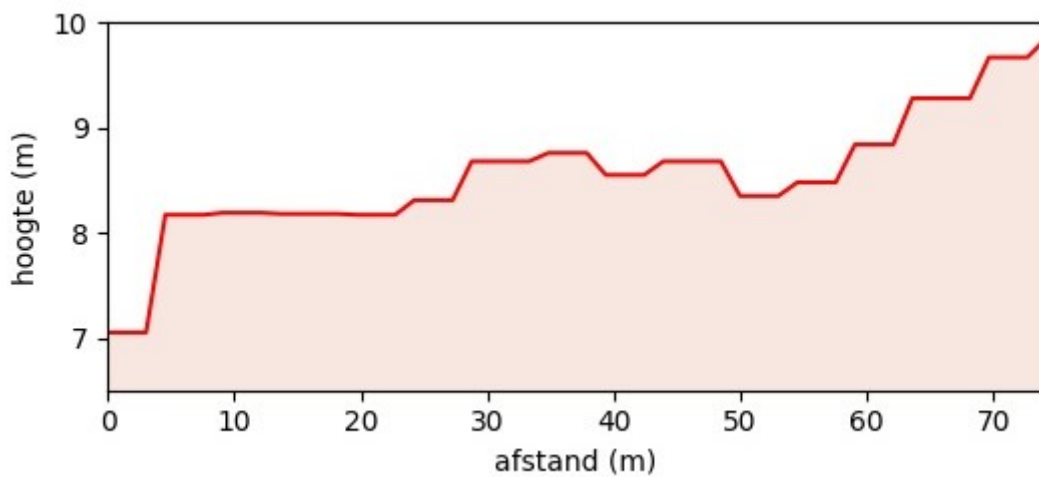
De historische binnenstad van Mechelen wordt door de Dijle in twee delen gesplitst. Op de rechteroever, ten noorden, is de “benedenstad” gelegen. Dit stadsdeel is gegroeid op de aanslibbingen van de rivier en werd doorsneden door talrijke vlieten, die van dit stadsdeel een moerassig gebied maakten. Het onderzoeksgebied ligt in het zuidelijke stadsdeel op de linkeroever, de zogenaamde “bovenstad”. In dit hogere deel van de stad bevond zich slechts één vliet: de Zandvliet in de omgeving van de Zoutwerf.⁷

⁶ Bogemans 1996, 3-6

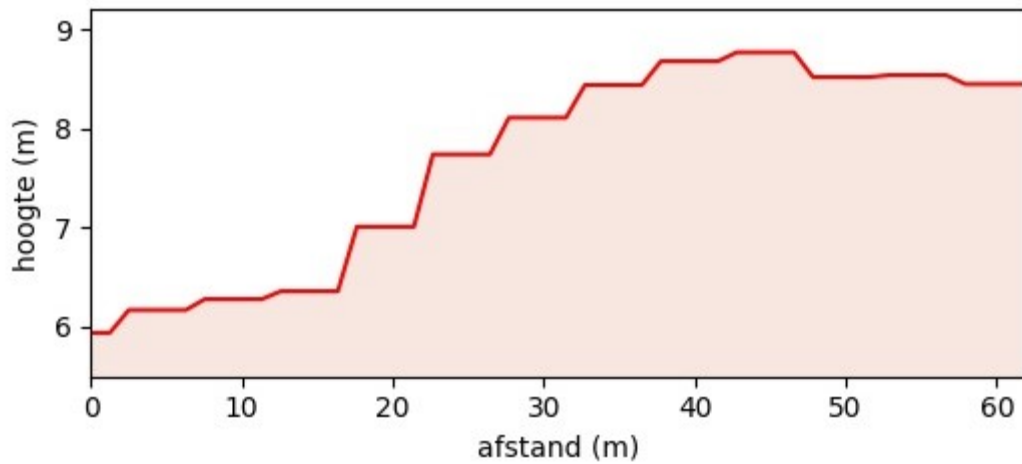
⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Mechelen binnenstad [online], <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/themas/16245> (geraadpleegd op 26 november 2019)

Figuur 13: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

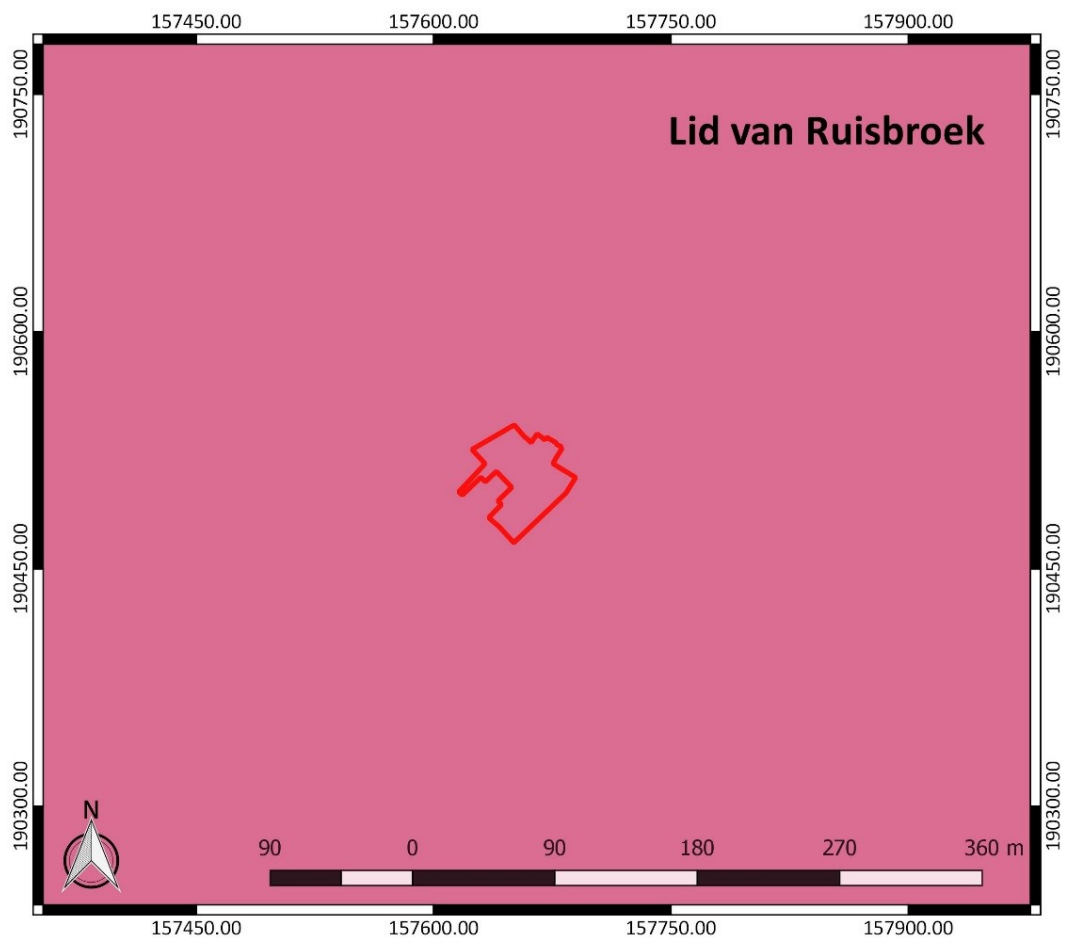

Figuur 14: Hoogteverloop van noord naar zuid over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Figuur 15: Hoogteverloop van oost naar west over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

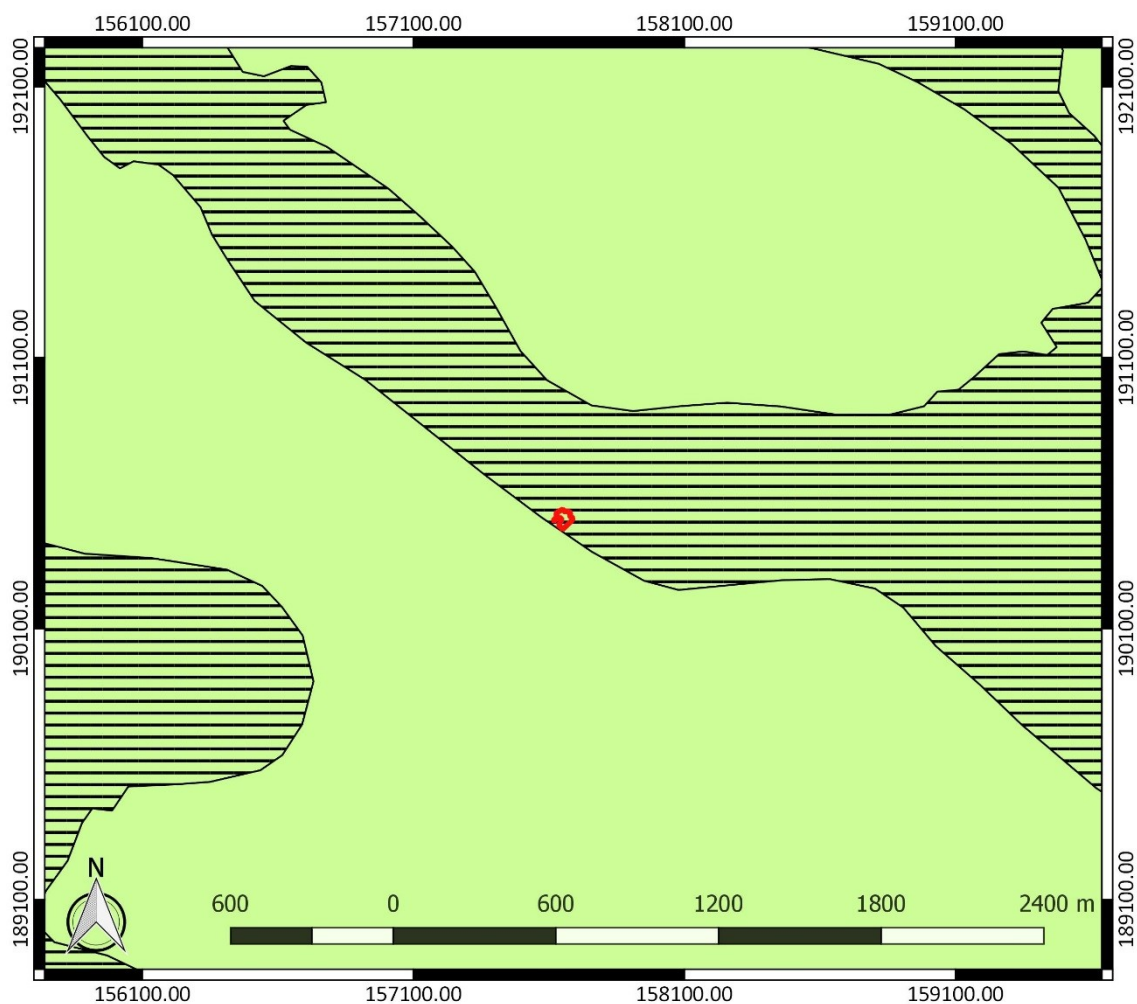
Het onderzoeksgebied bevindt zich op een hoogte van ca. 5,9 tot 9,9 m TAW (Figuur 14 en Figuur 15). Het zuidwesten van het onderzoeksgebied is duidelijk het hoogst gelegen. De topografie van het terrein helt af in noordoostelijke richting (Figuur 12). Het onderzoeksgebied is daarmee te situeren in een overgangszone van hoger gelegen gronden naar de lager gelegen vallei van de Dijle.

Figuur 16: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 16) bestaat uit het Lid van Ruisbroek, dat gekenmerkt wordt door licht groengrijs tot grijsbruin zand, dat sterk fossielhoudend is en soms grote oesterschelpen bevat. Deze geologische formatie maakt deel uit van de Formatie van Zelzate.⁸

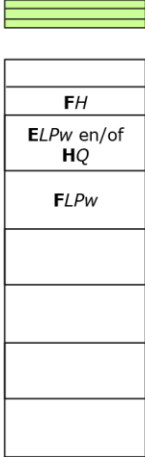
De quartairgeologische kaart (Figuur 17) geeft aan dat zich ter hoogte van het onderzoeksgebied fluviatiele afzettingen bevinden van het Holoceen en mogelijk van het Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan). Hieronder kunnen eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) of mogelijk van het Vroeg-Holoceen voorkomen en/of hellingsafzettingen van het Quartair, maar deze karteereenheid is mogelijk afwezig. Hieronder kunnen ook nog fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) voorkomen. Ook deze karteereenheid is mogelijk afwezig.⁹ De quartairgeologische kaart situeert het onderzoeksgebied in de vallei van de Dijle. Mogelijk heeft de rivier oudere sedimenten geërodeerd.

Figuur 17: Quartairgeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

⁸ www.geopunt.be/kaart

⁹ www.geopunt.be/kaart

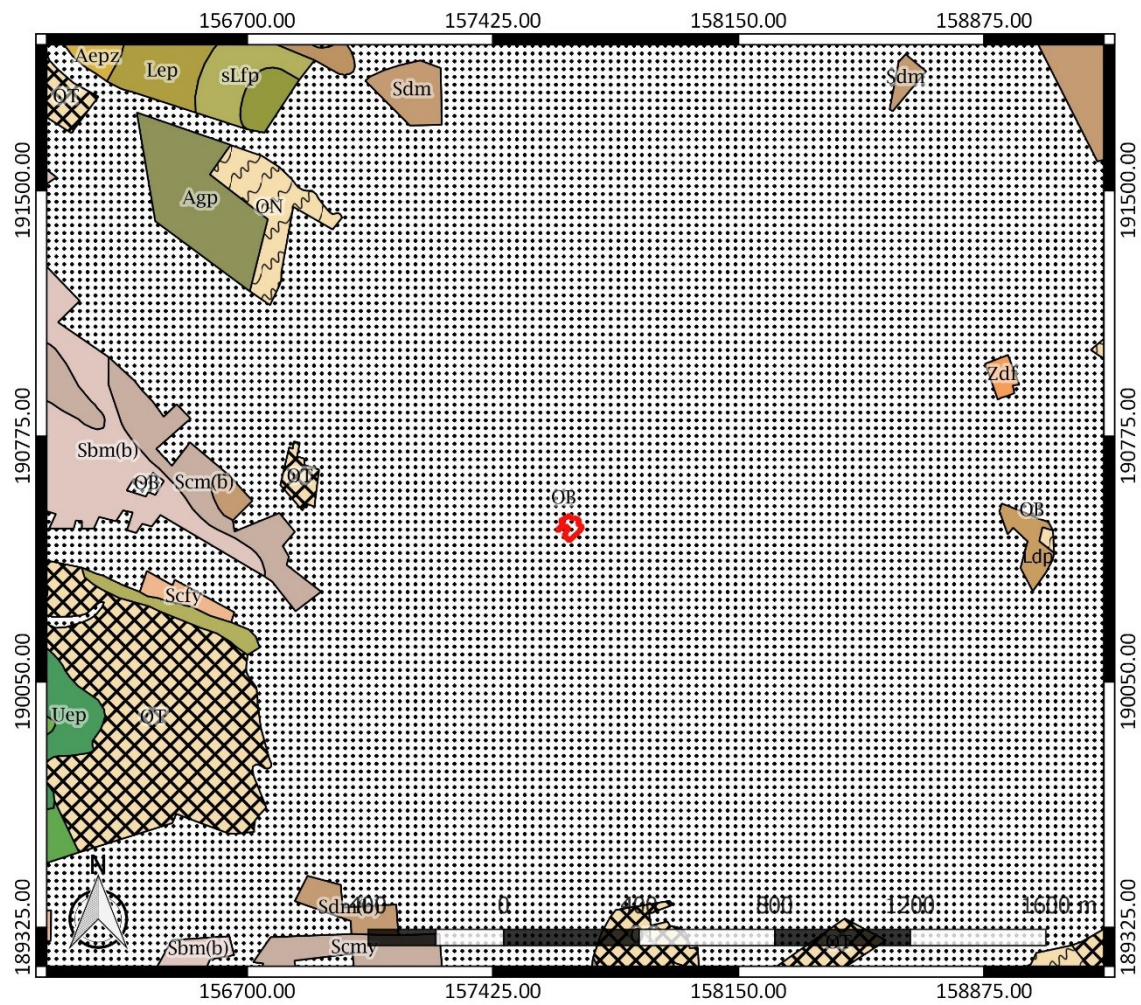
3		3a	
			
* De karteereenheid is mogelijk afwezig. ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen. HQ Hellingsafzettingen van het Quartair. FLPw Fluviale afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).		* De karteereenheid is mogelijk afwezig. ◇ De karteereenheid ontbreekt mogelijk in sommige delen van de beekvalleien buiten de Vlaamse Vallei en haar uitlopers. FH Fluviale afzettingen (organochemisch en perimariën inclusief), afzettingen van het Holoceen en mogelijk Tardiglaciaal (Laat-Weichseliaan). ELPw Eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen), mogelijk Vroeg-Holoceen; zand tot zandleem in het noordelijke en centrale gedeelte van Vlaanderen; silt (loess) in het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen. HQ Hellingsafzettingen van het Quartair. FLPw Fluviale afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).	

Figuur 18: Legende bij de quartairgeologische kaart (www.geopunt.be)

De bodemkaart (Figuur 19) toont dat het onderzoeksgebied volledig in bebouwde zones (OB) gelegen is. Hierdoor licht de bodemkaart ons niet in over de aanwezige bodemtypes. Aan de hand van archeologisch onderzoek in de nabije omgeving kan wel inzicht verkregen worden in de aanwezige bodems. Het onderzoeksgebied wordt aan drie zijden omgeven door reeds uitgevoerde archeologische onderzoeken (zie 2.4.3). Dit laat toe een goede inschatting te maken van de te verwachten archeologische niveaus en bodemopbouw.

Het laagst gelegen deel van het onderzoeksgebied zal op vlak van bodemopbouw aansluiten bij de bodemopbouw vastgesteld op de aansluitende site Mechelen – Zoutwerf ('de Lepelaar', zie verder). Hier zijn vijf archeologische niveaus vastgesteld, plaatselijk zelfs acht. Boven de natuurlijke grijsblauwe zandige kleilaag, te situeren op een diepte van ca. 3,35 m TAW (ca. 2,45 m -mv), bevindt zich een donkerbruin tot donker grijszwart humeus pakket, waarin maximaal drie à vier lagen te onderscheiden zijn. De dikte van dit pakket bedraagt maximaal 50 cm. Een 12de-13de-eeuwse datering kan vermoed worden, door oversnijding van kuilen met materiaal uit die periode. Hierboven is een antropogeen opgebracht pakket aanwezig met een dikte van ca. 30 cm. Onderaan bestaat dit pakket uit zandige klei, bovenaan uit zand. Dit heeft als basis gediend voor de oudste muren die aanwezig zijn op de site.¹⁰

¹⁰ Bruggeman/Reyns 2018, 44-46

Figuur 19: Bodemkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

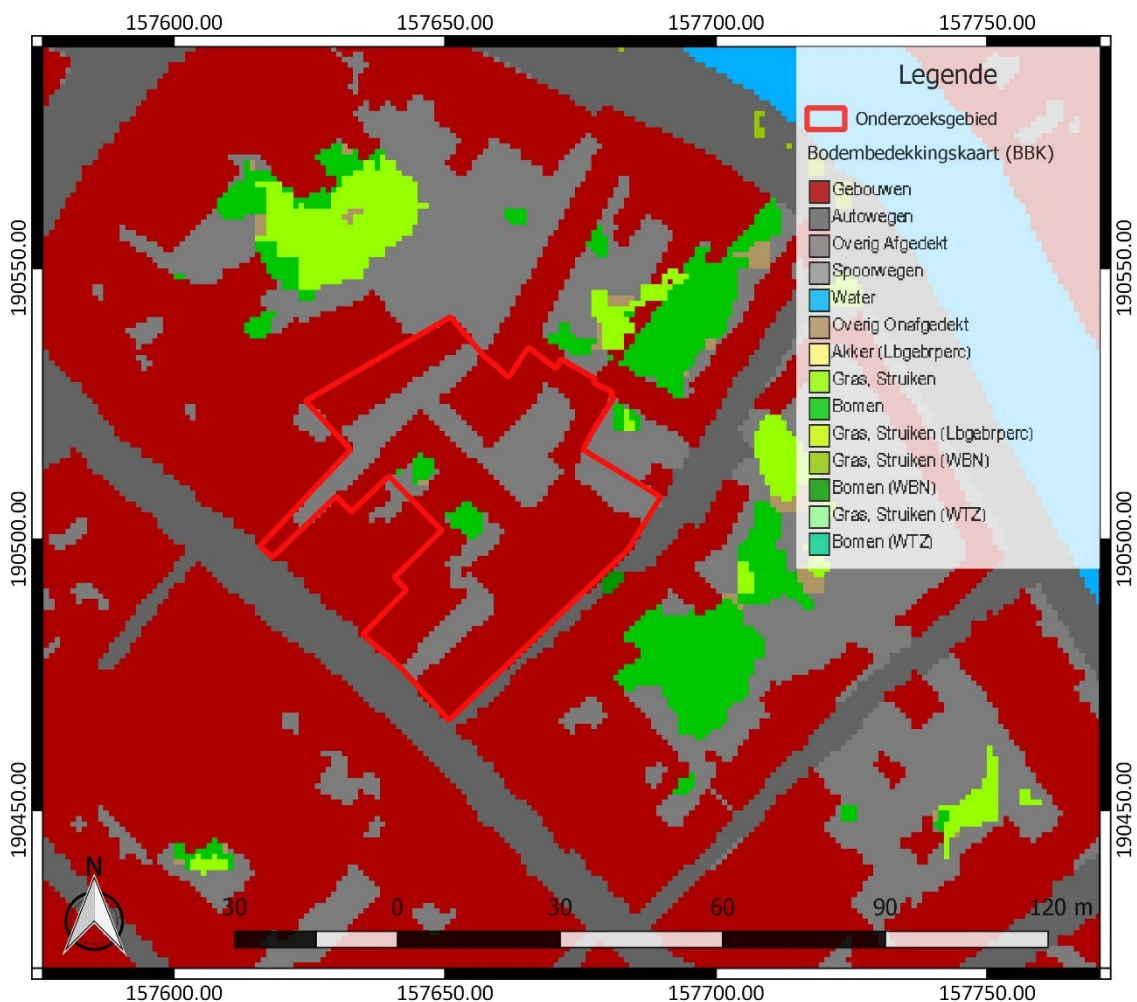

Figuur 20: De bodemopbouw op de site Mechelen – Zoutwerf ('de Lepelaar') (Bruggeman/Reyns 2018, 44)

Een eerste relevant archeologisch niveau op de site Mechelen - Zoutwerf bevindt zich op een diepte van ca. 60 à 80 cm onder het maaiveld, aan de bovenzijde van een donkerbruine zandlaag met een beperkte hoeveelheid baksteen- en mortelbrokken. Deze donkerbruine zandlaag kan beschouwd worden als een tuinlaag, die overeenkomt met een bewoningsfase die ouder is dan de 19de eeuw. Hierboven bevinden zich enkele ophogingslagen en opnieuw een zandige tuinlaag, waarvan de bovenzijde overeenkomt met het huidige maaiveld (Figuur 20).¹¹

Het noordelijke deel van het onderzoeksgebied sluit topografisch aan bij de site ‘Mechelen – Hof van Cortenbach’ (zie verder). Op basis van de bodemprofielen ging men uit van minstens drie archeologische niveaus:

- Een niveau ter hoogte van het muurwerk: ca. 30 à 70 cm onder het maaiveld;
- Een niveau ter hoogte van het loopniveau: ca. 70 cm onder het maaiveld;
- Een niveau onder het muurwerk (aan de bovenzijde van de moederbodem): ca. 1 à 1,20 m onder het maaiveld (ca. 8,6 à 9,9 m).¹²

Figuur 21: Bodemgebruikskartaal met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

¹¹ Bruggeman/Reyns 2018, 45

¹² Claesen/Devroe/Van Genechten 2015, 26-27

Volgens de bodemgebruikskaart wordt het onderzoeksgebied voornamelijk ingenomen door gebouwen en verharding (overig afgedekt). Plaatselijk is begroeiing aanwezig (Figuur 21). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 11).

2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

De naam "Mechelen" verscheen voor de eerste maal in 870. Momenteel wordt aangenomen dat er bij de overgang van de vroege naar de volle middeleeuwen twee bewoningskernen bestonden: één op de linkeroever (een *portus*/handelscentrum in de omgeving van de Zoutwerf en de Haverwerf) en één op de rechteroever (een kapitteldomein/religieus centrum in de omgeving van het Sint-Romboutskerkhof) van de Dijle.¹³ In de 10de eeuw kwam het domein Mechelen in leen van de prins-bisschop van Luik. Door het verwerven van heerlijke rechten kwam de "heerlijkheid Mechelen" tot stand. Na een korte overheersing door de hertog van Brabant kwam Mechelen in 1356 in handen van Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen. De stad Mechelen vormde tot het einde van het *Ancien Régime* een afzonderlijke heerlijkheid binnen het hertogdom Brabant.¹⁴

Vanaf de 13de eeuw was Mechelen een echte bloeiende stad.¹⁵ In de 14de, de 15de en de eerste helft van de 16de eeuw werden heel wat gebouwen opgetrokken, zoals stadspaleizen, en op het eind van de 15de eeuw schapte Mechelen het zelfs tot juridische hoofdstad van de Nederlanden. In de tweede helft van de 16de eeuw werd de stad echter geplaagd door opeenvolgende rampen. Kloosterlingen die voorheen *extra muros* woonden, vonden vanaf dan onderdak in de stad. Zo werd de stad van paleizen stilaan een stad van kloosters. Dat bleef zo tot het einde van het *Ancien Régime*. Een aantal kloosterordes bleef vanaf dan definitief weg uit Mechelen. Andere kwamen (terug) en legden zich onder meer toe op onderwijs. Zo werd de stad van kloosters uiteindelijk een stad van scholen.¹⁶

Op de linkeroever van de Dijle, op een pleistocene rug, wordt de oudste kern van de stad gesitueerd, gevlochten rond de Korenmarkt op het kruispunt van twee belangrijke wegen (de as Onze-Lieve-Vrouwstraat/Adegemstraat en de as Overste Poort/Hoogstraat), binnen een halfcirkelvormige omwalling. De omwalling volgt vanaf de Dijle ter hoogte van de Haverwerf een patroon dat samenvalt met het Hertshoornstraatje, de Langhestraat, de Ganzendries en de Milsenstraat en dat via het Plein ter hoogte van de Zoutwerf opnieuw aansluit op de Dijle.¹⁷

Het onderzoeksgebied ligt vlak langs de Dijle, waar zich een belangrijk deel van de handel en nijverheid heeft afgespeeld. In de 9de eeuw zou er aan deze zijde al een handelsnederzetting, een zogenaamde *portus*, geweest zijn. De panden langs de Zoutwerf gaan terug op stapelhuizen, waar de goederen werden opgeslagen en verhandeld.¹⁸ De Zoutwerf was een middeleeuwse binnenhaven, waar zout en vis werden gelost. Rondom de werf woonden kapitaalkrachtige visverkopers.¹⁹

Ten westen van het bouwblok waarin het onderzoeksgebied is gelegen, is de Korenmarkt gesitueerd, in het verlengde van de Hoogstraat (Steenweg). In het verlengde ervan bevindt zich de oversteekplaats van de Dijle en de Steenweg (Figuur 22). De Steenweg is vermoedelijk de oudste verharde straat van Mechelen, gelegen tussen de Grootbrug en het begin van de Begijnenstraat. De weg werd voor het eerst vermeld in 1257, maar de aanleg is vermoedelijk te dateren tussen 1150 en

¹³ Troubleyn *et al.* 2007, 16-17, 23; Robberechts s.d.; Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Historische stadskern van Mechelen [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140035> (geraadpleegd op 26 november 2019)

¹⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Mechelen extra muros [online], <https://id.erfgoed.net/themas/13496> (geraadpleegd op 26 november 2019)

¹⁵ Troubleyn *et al.* 2007, 21

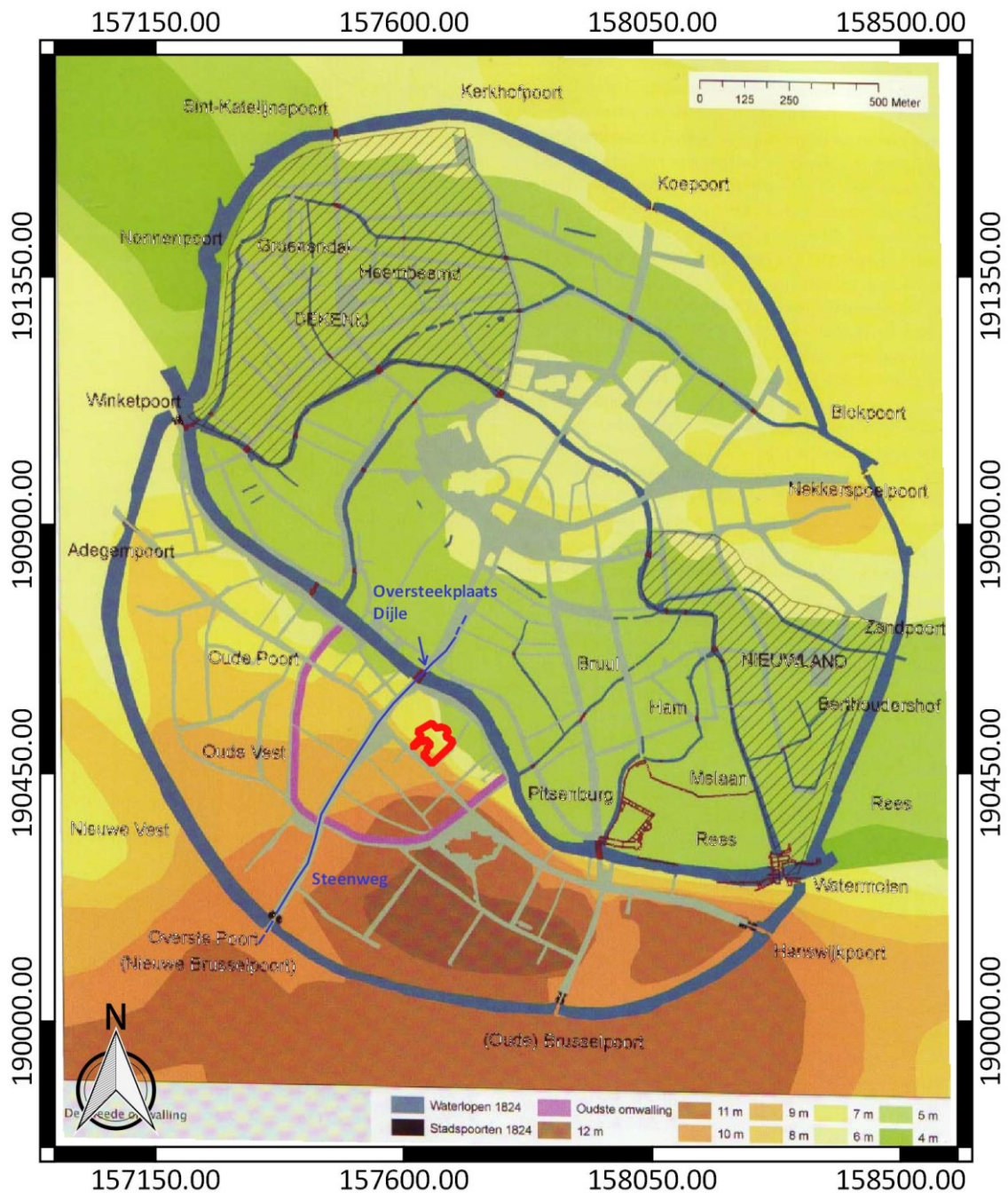
¹⁶ Robberechts s.d.; Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Historische stadskern van Mechelen [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140035> (geraadpleegd op 26 november 2019)

¹⁷ Lettany 2003, 19

¹⁸ Lettany 2003, 29-31

¹⁹ Boekstal/Van Langendonck 2009, 234-235

1200, aangezien de oudste omwalling wellicht in verband staat met de aanleg van de Steenweg.²⁰ De Steenweg gaat mogelijk terug op een Romeins tracé.²¹

Figuur 22: Figuur met de omwallingen van Mechelen. In paars is de eerste omwalling aangegeven. Situering van het onderzoeksgebied in rood, Steenweg in donkerblauw (Kinnaer/Wouters 2007, 24)

De Onze-Lieve-Vrouwestraat die ten zuidwesten aansluit op het onderzoeksgebied liep oorspronkelijk uit op het voormalige Onze-Lieve-Vrouwegasthuis, opgericht omstreeks 1180-1200 ter hoogte van de Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijlekerk. Het vroegere straatbeeld werd getypeerd door het gildehuis der smeders, enkele brouwerijen, afspanningen en herbergen. Langs de linker zijde van de straat liepen

²⁰ Kinnaer/Wouters 2007, 11-13 en 28

²¹ Rombaut 1997, 16

verschillende smalle straatjes naar de Dijle toe. Ze werden dikwijls waterstraatjes genoemd, omdat ze afdaalden naar het water. Het Maalderijstraatje en het Hoogstraatje bleven bewaard.²²

De vroegere naam van het Maalderijstraatje is het Papenstraatje. Volgens V. Steurs en J. Uytterhoeven gaf het bezit van Jan Paepen aanleiding tot het ontstaan van de naam Papenstraatje. Van het *paepenstraetken* vonden ze een eerste vermelding in 1379. Jan de Pape werd vermeld in de Antwerpse tolrekening van 1366-1367 als eigenaar van een partij haring.²³ Het is duidelijk dat in het Maalderijstraatje toen al mensen verbleven die gerelateerd waren aan vishandel. Vanaf 1505 werden in het Maalderijstraatje expliciet haringhangen vermeld. Dit waren rokerijen waar de haring werd verduurzaamd.²⁴

Het onderzoeksgebied maakt deel uit van de parochie van Onze-Lieve-Vrouw-over de Dijle. Ze werd als eerste parochie losgemaakt van de collegiale of kapittelkerk van Sint-Rombouts in 1255. Voordien werd de pastorale functie van het gebied vervuld door de plebaan van Sint-Rombout, één van de dignitarissen binnen het kapittel.²⁵

Figuur 23: Plattegrond van de stad Mechelen en onmiddellijke omgeving, door Jacob van Deventer, 1550-1565, met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

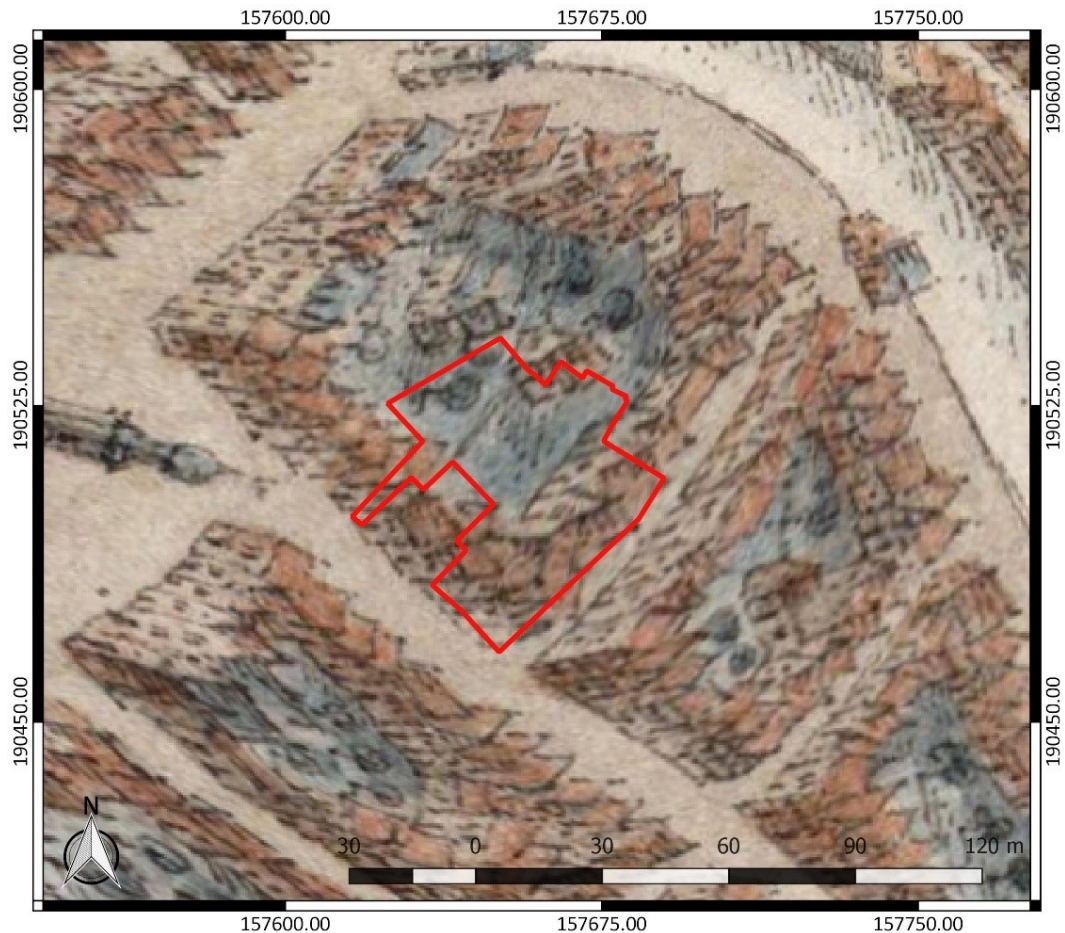
²² Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Onze-Lieve-Vrouwestraat [online], <https://id.erfgoed.net/themas/902> (geraadpleegd op 26 november 2019)

²³ Steurs/Uytterhoeven 1943, 137; Doehaerd 1947, 111. Met dank aan Frank Kinnaer van de Dienst Archeologie voor het aanleveren van deze gegevens

²⁴ SAM., G Actes scabinaux, I 124: Schepenakte, (22 oktober 1505), fol. 132 r°-v°. Met dank aan Frank Kinnaer van de Dienst Archeologie voor het aanleveren van deze gegevens

²⁵ Rombaut 1997, 15

De oudste bekende plattegrond van de stad Mechelen is het stadsplan van Jacob Van Deventer (1550-1565). Deze kaart vormde wellicht het model voor tal van later gedrukte stadsplannen. Ze werd vervaardigd in opdracht van keizer Karel V en koning Filips II.²⁶ Op de kaart is te zien dat de onderzoekslocatie deel uitmaakt van het huidige bouwblok, ten zuiden van de Dijle (Figuur 23). Langs de straten waaraan het onderzoeksgebied grenst, is bebouwing aanwezig. Van de panden zelf kan niet veel worden afgeleid. Het lijkt erop dat een deel van een achterhuis binnen het onderzoeksgebied is gelegen.

Figuur 24: Plattegrond van de stad Mechelen rond het laatste kwart van de 16de eeuw, naar het originele plan van de hand van Jan van Hanswijck, kopie door Jan-Baptist De Noter, 1812 (© Stadsarchief Mechelen - www.regionalebeeldbank.be)

Het op één na oudste, bewaarde stadsplan van Mechelen werd opgemaakt door landmeter Jan van Hanswijck. Dit originele plan toont alle belangrijke gebouwen op een meer herkenbare wijze. Na 200 jaar bevond de kaart zich in een erg slechte toestand. Daarom gaf Ernest, (later) graaf van Coloma, baron van Sint-Pieters-Leeuw, de opdracht aan Jan-Baptist De Noter om een (verkleinde) kopie te maken.²⁷ De kaart toont een gelijkaardig beeld als de kaart van Jacob van Deventer, maar de bebouwing is meer gedetailleerd weergegeven (Figuur 24). Ter hoogte van het onderzoeksgebied zijn verschillende panden te zien aan de straatzijde. Het achtererf lijkt ingericht als tuin. Opnieuw lijkt er een achterhuis aanwezig te zijn binnen het onderzoeksgebied.

²⁶ <https://www.regionalebeeldbank.be/beeldbank/1128702>

²⁷ <https://www.regionalebeeldbank.be/beeldbank/1121310>

In 1574 werd door G. Braun en F. Hogenberg een stadsplattegrond opgemaakt, die werd gepubliceerd in G. Braun en F. Hogenberg, *Civitates Orbis Terrarum*, Liber primus, Keulen, 1575. Op de kaart is geen schaal aanduiding aangegeven.²⁸ Het onderzoeksgebied is duidelijk bebouwd ter hoogte van de straatzijde (Figuur 25), met zowel panden met dwarskap (nok dwars op de straat), als panden met langskap (nok parallel aan de straat). Achter de huizen bevindt zich een tuinzone. Het lijkt alsof er geen achterhuis meer aanwezig is in de tuinzone binnen het onderzoeksgebied.

Figuur 25: Plattegrond van de stad Mechelen, van Braun en Hogenberg, 1574 (© Stadsarchief Mechelen - www.regionalebeeldbank.be)

Op de plattegrond van J. Blaeu uit 1649 is een gelijkaardige situatie te zien (Figuur 26), alleen zijn nu verschillende achterhuizen aangegeven binnen het onderzoeksgebied. De plattegrond moet wel eerder kritisch benaderd worden.²⁹ Een andere kaart die kan aangehaald worden, dateert uit 1745 en is van de hand van Basire (Figuur 27).³⁰ Deze geeft een gelijkaardig beeld als de voorgaande kaarten. Hoewel deze vroege plannen bruikbaar zijn om een indruk van de stadsontwikkeling te krijgen, waren ze niet bedoeld om individuele huizen te identificeren.

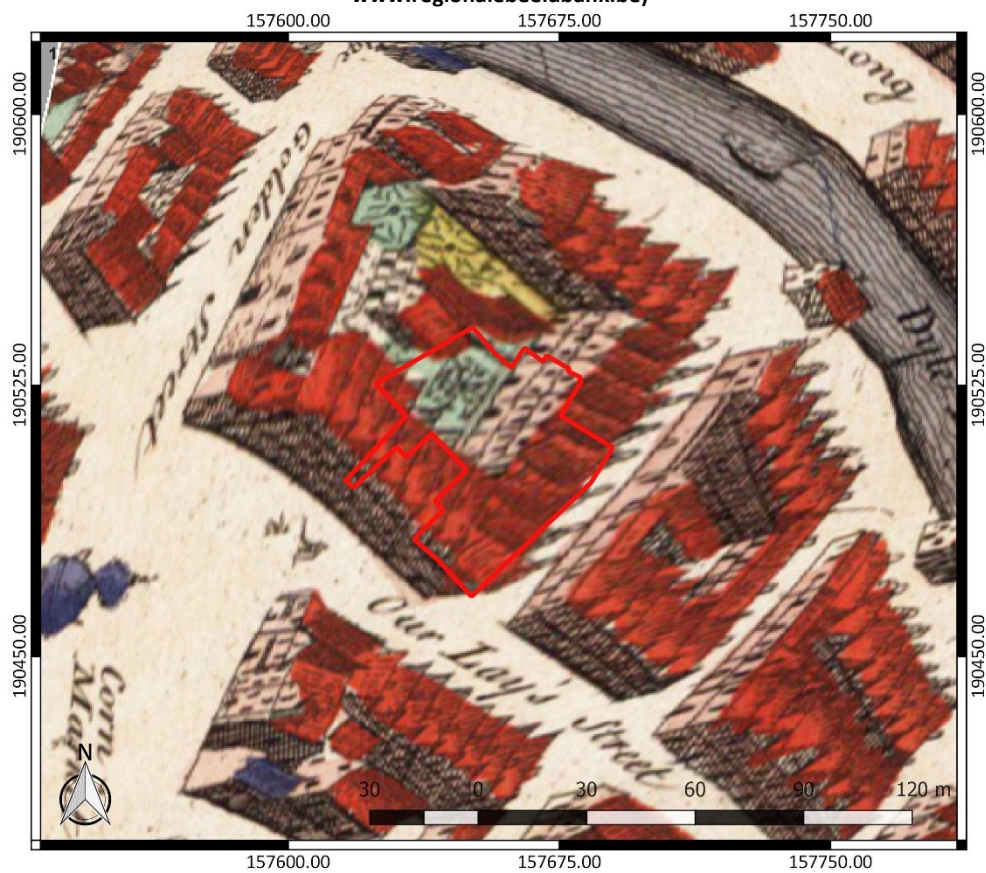
²⁸ <https://www.regionalebeeldbank.be/beeldbank/1128375>

²⁹ <https://www.regionalebeeldbank.be/beeldbank/1128445>

³⁰ <https://www.regionalebeeldbank.be/beeldbank/1128656>

Figuur 26: Plattegrond van Mechelen, van Blaeu, 17de eeuw, ingekleurde versie, 1649 (© Stadsarchief Mechelen - www.regionalebeeldbank.be)

Figuur 27: Plattegrond van de stad Mechelen, van Basire, 1745 (© Stadsarchief Mechelen - www.regionalebeeldbank.be)

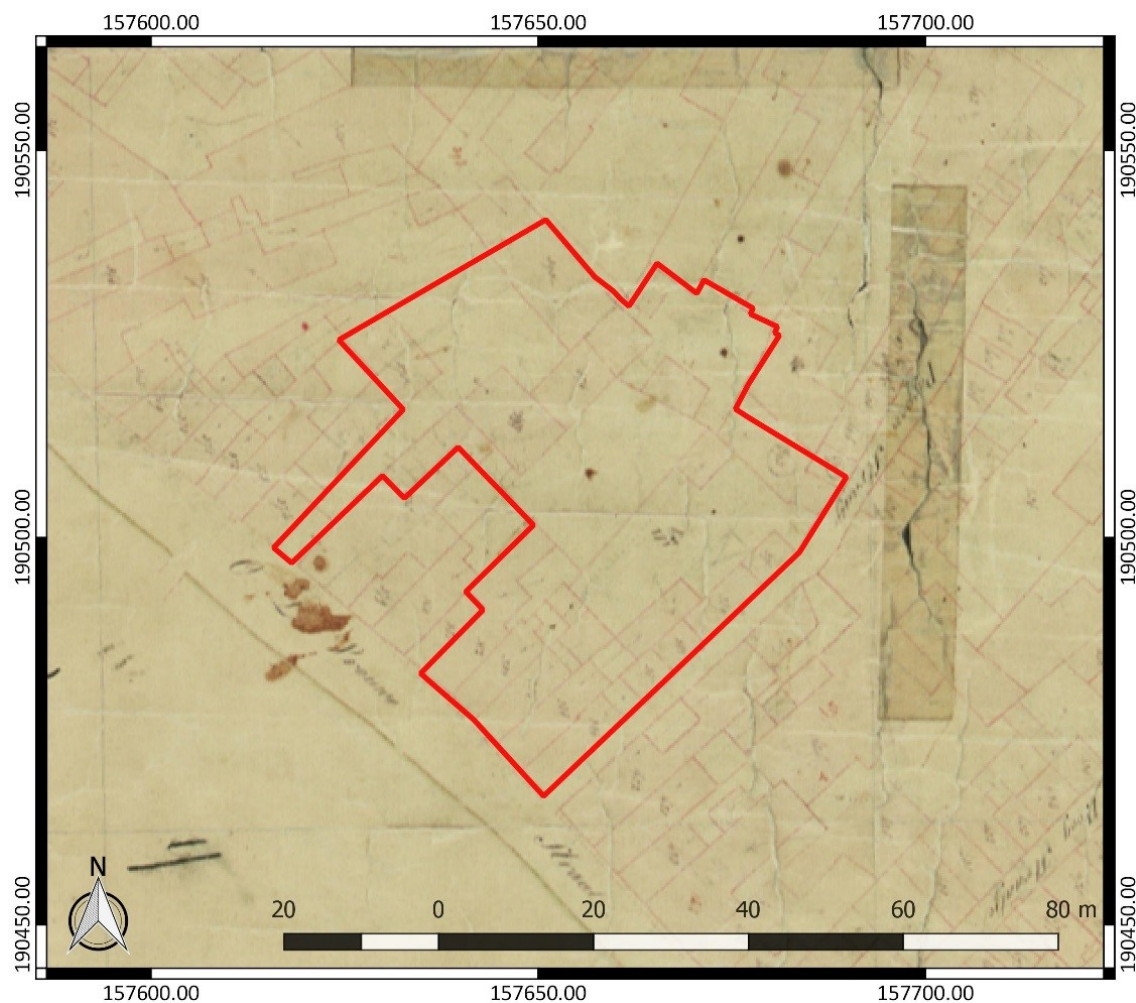
Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is geen gedetailleerde voorstelling weergegeven van onder meer de huizen en tuinzones. Het volledige bouwblok is ingekleurd als bebouwing (Figuur 28). Met betrekking tot het kaartmateriaal van voor de 19de eeuw kan besloten worden dat hoogstens een onbetrouwbaar beeld van de omvang en vorm van de aanwezige bebouwing wordt verkregen.

Figuur 28: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Pas in 1824, met de eerste kadasterplannen, in het bijzonder de primitieve kadasterplannen, is er opnieuw een gedetailleerd beeld van de bebouwing binnen het onderzoeksgebied beschikbaar (Figuur 29). Daarop is te zien dat de zone langs de straten grotendeels bebouwd is. Ook in het binnengebied is bebouwing aanwezig. Langs het Maalderijstraatje, dat hier als “Paepen Straatje” vermeld wordt, zijn verschillende kleine percelen terug te vinden. Ze lijken terug te gaan op de kleine woningen die gerelateerd zijn aan visverwerking en -handel, zoals ook vastgesteld tijdens een opgraving aan de Zoutwerf (site ‘de Lepelaar’).³¹

³¹ Bruggeman/Reyns 2018

Figuur 29: Kadasterplan binnenstad Mechelen, 1824 (© Stadsarchief Mechelen - www.regionalebeeldbank.be)

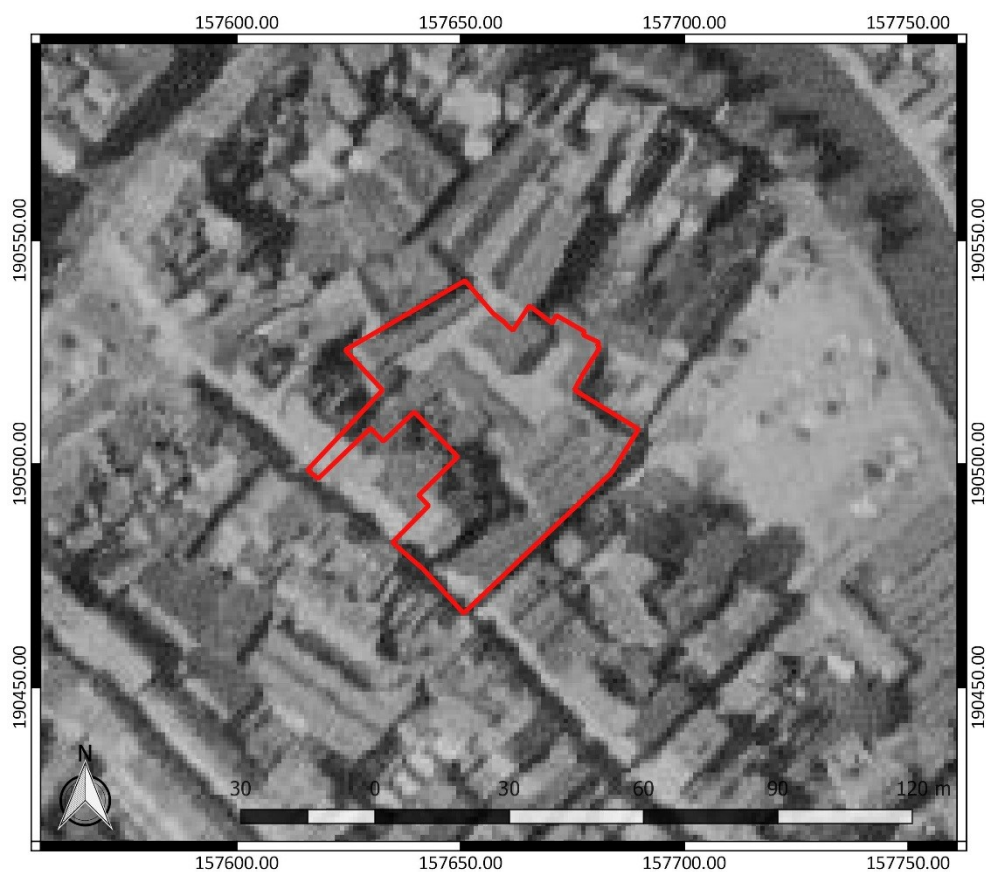
De Atlas der Buurtwegen (1841) toont enkel een bouwblok ter hoogte van het onderzoeksgebied en levert geen verdere informatie op (Figuur 30). Op het kadasterplan van P.C. Popp uit 1864 is de bebouwing ter hoogte van het binnengebied afgenomen (Figuur 31). Enkel aan de zijde van het Maalderijstraatje zijn er gebouwen in het binnengebied bijgekomen.

Figuur 30: Atlas der Buurtwegen met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 31: Kadasterplan van de stad intra muros door P.C. Popp, 1864 (© Stadsarchief Mechelen - www.regionalebeeldbank.be)

Figuur 32: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

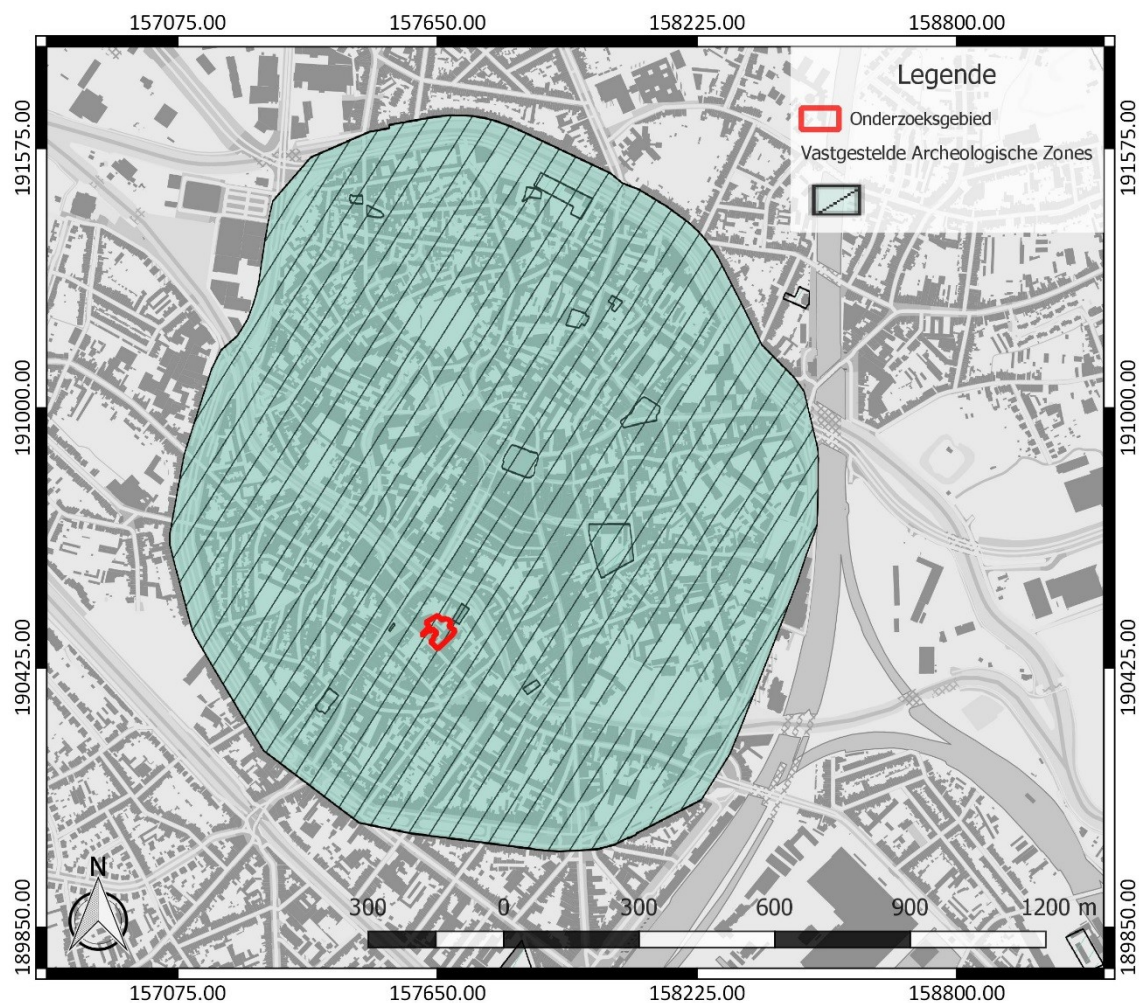

Figuur 33: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 32) toont dat de bebouwing binnen het onderzoeksgebied sterk gewijzigd is. De kleine percelen langs het Maalderijstraatje zijn vervangen door enkele grotere percelen. Het binnengebied aan de zijde van het Maalderijstraatje is bijna volledig volgebouwd. De garages in het noordwesten vullen het binnengebied op. De huidige elektriciteitscabine ten noordoosten van het terrein is nog niet aanwezig. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 33) geeft een gelijkaardig beeld weer. De situatie komt grotendeels overeen met de huidige situatie (Figuur 11).

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

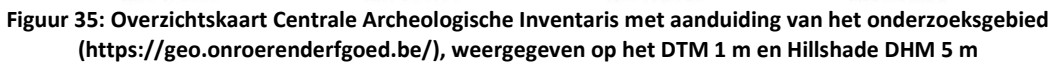
Het onderzoeksgebied ligt binnen een vastgestelde archeologische zone: de Historische stadskern van Mechelen (Figuur 34).³² De belangrijkste historische elementen kwamen reeds aan bod in hoofdstuk 2.4.2.

Figuur 34: Overzichtskartaal van de vastgestelde archeologische zones met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

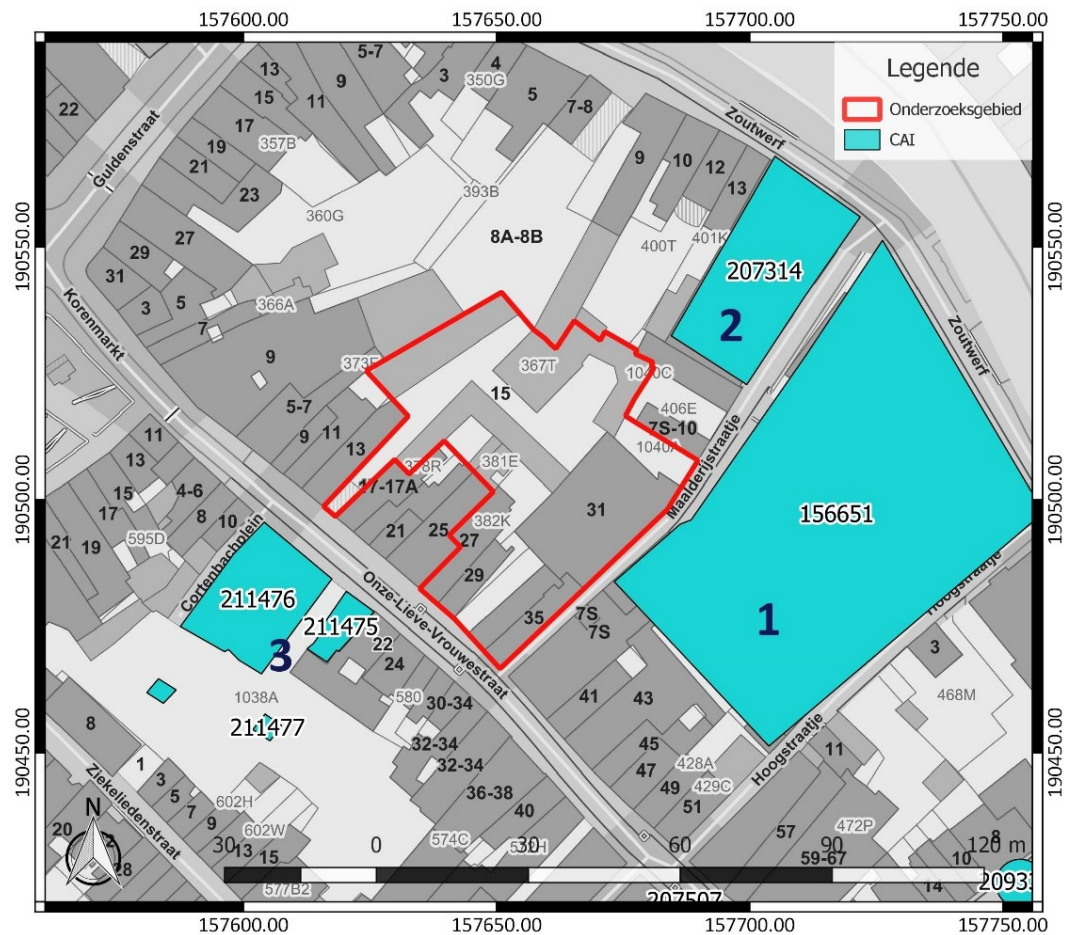
De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 35). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

³² <https://id.erfgoed.net/aanduidingsobjecten/11905>

³³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 156651, Zoutwerf (geraadpleegd op 26 november 2019); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 207314, Zoutwerf 'De Lepelaar' (geraadpleegd op 26 november 2019)

³⁴ Lettany 2003, 29; Wouters *et al.* 2003, 81-82

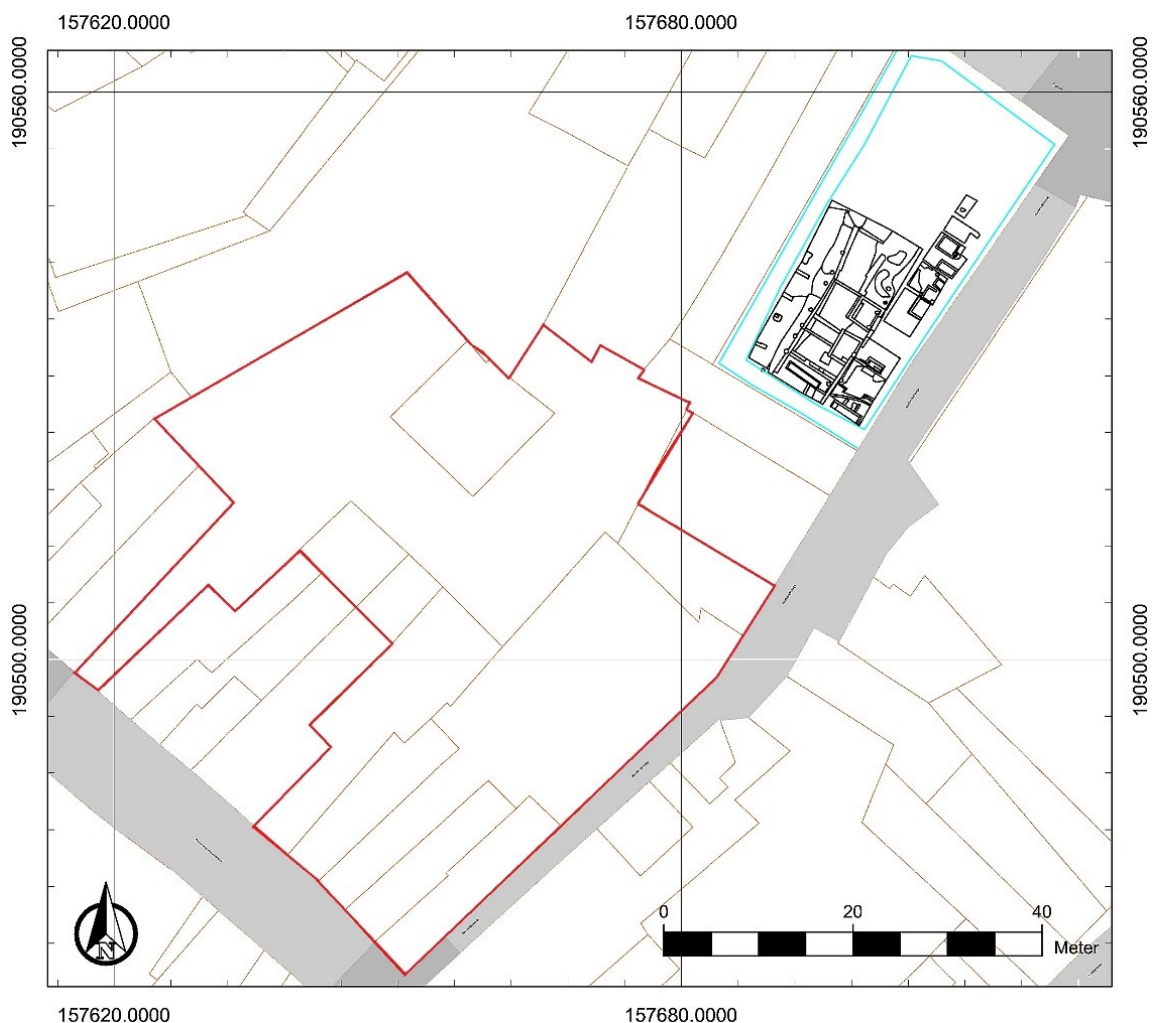

Figuur 36: Detailkaart Centrale Archeologische Inventaris met aanduiding van het onderzoeksgebied en de aansluitende sites (<https://geo.onroerenderfgoed.be/>), weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Figuur 37: Overzicht site Zoutwerf tussen Maalderijstraatje en Hoogstraatje. Foto genomen vanuit het Maalderijstraatje in de richting van het Hoogstraatje (Lettany 2003, 21)

Er vond ook een opgraving plaats aan de Zoutwerf in 2015-2016 (CAI ID 207314, Figuur 36: 2), aan de westelijke zijde van het Maalderijstraatje, ter hoogte van het historische pand 'de Lepelaar'. Verschillende muren werden vastgesteld in een zeer groot formaat en gefundeerd op natuurstenen platen. Ze zijn aan de oudste fase toe te wijzen, en dateren vermoedelijk uit de 14de eeuw (Figuur 38 en Figuur 39). Haaks hierop werden muren vastgesteld met een fundering in spaarboogtechniek. In enkele ruimtes werden resten vastgesteld van lemen vloeren en van een haard. Twee beerputten met houten beschoeiing lijken in de 13de eeuw te dateren. Ook werden er twee beerkuilen vastgesteld.³⁵ Onder de historische huizen langs het Maalderijstraatje werd een noordoost-zuidwest georiënteerde, gedempte waterloop vastgesteld. Het aardewerk in een van de bovenste dempingspakketten is te plaatsen in de 13de of 14de eeuw. Verder zijn verschillende kuilen geregistreerd, waaronder een kuil met houten beschoeiing, net als enkele paalsporen en enkele houten palen die op een lijn zijn gelegen. In het noordwesten werd een houten waterleiding vastgesteld (Figuur 40), die zich verder lijkt uit te strekken tot in het huidige onderzoeksgebied.³⁶

Figuur 38: Situering van de archeologische sporen van de opgraving Mechelen-Zoutwerf ('de Lepelaar'), vlak 2 (Bruggeman/Reyns 2018, 37), ten opzichte van het onderzoeksgebied (rood)

³⁵ Bruggeman/Reyns 2018, 50-53, 56, 60

³⁶ Bruggeman/Reyns 2018, 68-69, 72-74, 78-79

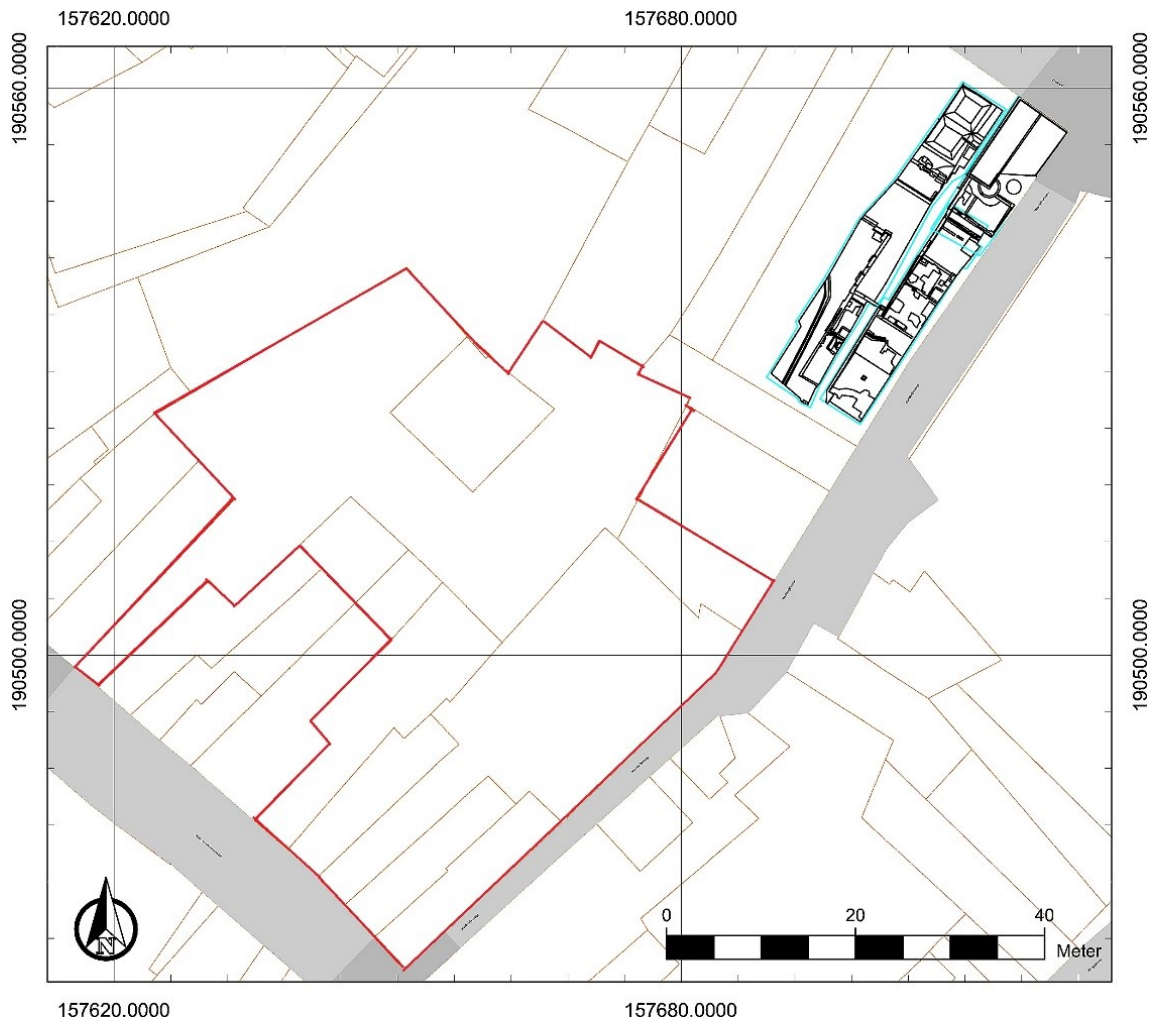
Figuur 39: Overzicht van het zuidwesten (vlak2/6) op de site Zoutwerf ('de Lepelaar', Bruggeman/Reyns 2018, 50)

Figuur 40: Houten waterleiding op de site Zoutwerf ('de Lepelaar', Bruggeman/Reyns 2018, 80)

Verschillende monumentale resten op de site Zoutwerf ('de Lepelaar') zijn toe te wijzen aan het pand de Lepelaar (Figuur 41). Aan de straatzijde bevindt zich de kelder met bewaarde kruisribgewelven. De achtergevel van de 16de-eeuwse bouwphase was afgewerkt met een kalkzandstenen parement. Twee

gerelateerde beerputten werden vastgesteld, waarvan een met een bewaarde beervulling te dateren in de (eerste helft? van de) 17de eeuw en (tweede en derde kwart? van) de 18de eeuw.³⁷ Ook werden restanten vastgesteld van het hoekpand aan de Zoutwerf en het Maalderijstraatje. De achtergevel is voorzien van een natuurstenen parement. Er werd ook een waterput vastgesteld die aan dit pand gerelateerd is.³⁸

Figuur 41: Situering van de archeologische sporen van de opgraving Mechelen-Zoutwerf ('de Lepelaar'), vlak 1 (Bruggeman/Reyns 2018, 36), ten opzichte van het huidige onderzoeksgebied (rood)

Een aantal muren die haaks staan op het Maalderijstraatje delen het perceel langs het Maalderijstraatje op in verschillende ruimtes. De meeste ruimtes waren voorzien van een haard en van verschillende vloerniveaus, oplopend tot zes vloerniveaus. De recentste fasen zijn gematerialiseerd door aardewerktegels. De oudere fasen zijn uitgevoerd in baksteen of aangestampte aarde. Het lijkt erop dat de verschillende ruimtes telkens apart een zeer kleine woning vormden (Figuur 42). Een beerput met bakstenen beschoeiing wordt aan de bebouwing aan het Maalderijstraatje gerelateerd. De vulling is te plaatsen in (de eerste helft van) de 18de eeuw. Er werden ook een aantal vierkante tot rechthoekige gemetste bakken vastgesteld. Deze vertonen aan de binnenzijde een roetaanslag. Een interpretatie als rookruimtes voor haringroken is plausibel.³⁹

³⁷ Bruggeman/Reyns 2018, 87, 90, 93-104

³⁸ Bruggeman/Reyns 2018, 109-113

³⁹ Bruggeman/Reyns 2018, 116-117, 121-122, 157

Figuur 42: Overzicht woningen langsheen het Maalderijstraatje op de site Zoutwerf ('de Lepelaar', Bruggeman/Reyns 2018, 120)

Op ca. 20 m van het onderzoeksgebied, op een aansluitende topografische ligging, is de site Hof van Cortenbach gelegen. Op de hoek tussen de Korenmarkt en de Onze-Lieve-Vrouwestraat werd in 2015 een archeologische prospectie uitgevoerd door middel van proefputten (CAI ID 211475, 211476 en 211477, Figuur 36: 3).⁴⁰ Er werden funderingsmuren en grondsporen aangetroffen. De sporen zijn goed bewaard en bevonden zich vrij snel onder het maaiveld, tot een diepte van 1 à 1,50 m. De grondsporen bestonden uit grote kuilen met verschillende vullingen. Het materiaal dat hier uitkwam, kon allemaal gedateerd worden in de post-middeleeuwen. Er werden ook funderingsmuren aangetroffen. Deze komen niet overeen met perceelsmuren die weergegeven zijn op het primitief kadasterplan. Ze wijzen er wel op dat het binnengebied reeds daarvoor bebouwd was, zoals ook op historische plannen te zien is. Een datering voor deze muren is moeilijk. Op basis van de baksteenformaten zou een datering in de 14de eeuw gegeven kunnen worden.⁴¹

Binnen de eerste stadsomwalling, waarbinnen ook het onderzoeksgebied gesitueerd is, zijn op verschillende locaties nog resten uit de middeleeuwen aan het licht gekomen. Ten noordwesten, aan de Dijle, werden op de site Lamot (CAI ID 156652) bewoningssporen uit de 9de of 10de eeuw aangetroffen. De locatie is op het kaartje verkeerd gesitueerd en moet ongeveer 100 m meer naar het noordwesten geplaatst worden. De resten verwijzen naar een middeleeuwse haven van internationale allure. De volmiddeleeuwse resten werden overdekt door een vier m dikke, zwarte organische laag. De laag dateert tussen 1125 en 1175. Verder werden er resten van de eerste

⁴⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 211475, Onze-Lieve-Vrouwestraat 20 (geraadpleegd op 26 november 2019); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 211476, Onze-Lieve-Vrouwestraat 12-14 (geraadpleegd op 26 november 2019); Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 211477, Project Hof van Cortenbach (geraadpleegd op 26 november 2019)

⁴¹ Claesen/Devroe/Van Genechten 2015, 28-34

stadsomwalling aangetroffen, die geplaatst moet worden rond 1200. Ook werden sporen van laatmiddeleeuwse beenbewerking gevonden (wellicht uit de eerste helft van de 14de eeuw). Er werd een context aangetroffen die uit een compacte massa runderbotmateriaal bestond.⁴²

Ter hoogte van de ten westen gelegen Korenmarkt (site Korenmarkt I, CAI ID 160647) werden verschillende kuilen vastgesteld die zijn uitgegraven in de moederbodem, met een vulling die dateert uit de 11de of 12de eeuw. Vermoedelijk werd het terrein in de 12de of 13de eeuw opgehoogd. Daarnaast is een wegdek van zandstenen kasseitjes vastgesteld dat mogelijk uit de 13de eeuw dateert, met erlangs houten palen die dienden om de weg af te boorden. Ook kuilen met een vrij organische vulling zijn mogelijk in deze tijdsperiode te plaatsen.⁴³

In de Moensstraat (CAI ID 156578), ten zuidzuidwesten van het onderzoeksgebied, werden talrijke sporen vastgesteld die erop wijzen dat dit terrein reeds in de 13de eeuw bewoond werd. Er bevindt zich een alleenstaand huis met een grote kelder in T-vorm uit de 16de eeuw.⁴⁴ Ten zuidzuidoosten van het terrein (CAI ID 207507) bevindt zich het refugiehuis van de abdij van Grimbergen dat dateert uit de late middeleeuwen.⁴⁵ Ten zuidoosten, in het lager gelegen gebied langs de linkeroever van de Dijle, werden bij graafwerken een aantal (dichtgemetste) boogvormige constructies uit de late middeleeuwen vastgesteld (CAI ID 209336).⁴⁶

Verder werden ter hoogte van het Huis Michiels (CAI ID 102304), ten westnoordwesten van het onderzoeksgebied, verschillende vloerniveaus vastgesteld waarvan het oudste vloerniveau minstens teruggaat tot in de 15de eeuw. Ook volgens historische bronnen zou het pand teruggaan tot in de 15de eeuw. Er werd ook een 17de- en 19de-eeuwse vloer aangetroffen. Tussen deze twee niveaus bevond zich een 18de-eeuwse punlaag.⁴⁷

Er zijn ook nog resten uit de nieuwe tijd aanwezig binnen de eerste stadsomwalling. Op enige afstand ten zuidwesten van het terrein bevindt zich het Jodenhuis (CAI ID 209335), een pand uit de 16de eeuw. In de keldermuren werden twee doorgangen opgetekend, die bovenaan boogvormig zijn afgewerkt. Het Jodenhuis vormt samen met een tweede woning (de "Moezel") een dubbele woonst. Voor 1647 was het wellicht slechts een enkel huis, namelijk "Den Bruinen Baard". Een zekere kanunnik Wagtendonck woonde in dit pand in 1632. De andere kant stond toen leeg. Het pand werd in 1632 verkocht aan schepen Jan Vleminckx voor 3.830 Gulden. In 1763 werd het gebouw vermeld als "Chapeau Royal". In 1774 zou in het rechter deel van dit pand een herberg, "Het Hoefijzer", gevestigd zijn geweest.⁴⁸

In de iets ruimere omgeving zijn ook nog oudere resten aan het licht gekomen. Net buiten de eerste stadsomwalling maar ook op de linkeroever van de Dijle bevindt zich vindplaats CAI ID 156213, waar een middeleeuwse afvalput/beerput werd aangetroffen met aardewerk en twee koperen munten, evenals losse aardewerkvondsten en huttenleem uit de ijzertijd.⁴⁹ Op korte afstand van de laatstgenoemde locatie, in de Hoogstraat (CAI ID 102264), werd ook een vondstenconcentratie van Romeins aardewerk en bouw materiaal gevonden.⁵⁰

⁴² Lettany 2003, 30-31; Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 156652, Lamot (geraadpleegd op 26 november 2019)

⁴³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 160647, Korenmarkt I (geraadpleegd op 26 november 2019)

⁴⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 156578, Moensstraat I (geraadpleegd op 26 november 2019)

⁴⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 207507, Refugiehuis van de abdij van Grimbergen (geraadpleegd op 26 november 2019)

⁴⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 209336, 't Plein I (geraadpleegd op 26 november 2019)

⁴⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 102304, Huis Michiels (geraadpleegd op 26 november 2019)

⁴⁸ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 209335, (Hoogstraat 18, geraadpleegd op 26 november 2019)

⁴⁹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 156213, Ganzendries 5-9 (geraadpleegd op 26 november 2019)

⁵⁰ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 102264, Hoogstraat I (geraadpleegd op 26 november 2019)

Net buiten de oudste stadsomwalling is ook de Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijlekerk gelegen (CAI ID 207531), waarnaar de parochie waarbinnen het onderzoeksgebied ligt, vernoemd is. Er zou reeds een "bedehuis" Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijle vermeld zijn in de 5de eeuw en in de 7de-8ste eeuw. Dit kerkje werd verwoest in de 9de eeuw. Voor het einde van de 10de eeuw zou het 'bedehuis' heropgebouwd zijn. De kerk werd verwoest door brand in 1342 en vermoedelijk vóór het einde van de 14de eeuw heropgebouwd. De oudste delen van de huidige kerk dateren uit de 14de en 15de eeuw. In de kerk werden tientallen middeleeuwse skeletten aangetroffen. Ook kwamen restanten aan het licht van muren en vloeren die helaas te fragmentarisch bewaard zijn om nog te kunnen interpreteren. Mogelijk zijn het fragmenten van de vroegere kerk of van een kluis.⁵¹

Verder bevindt zich ten zuidwesten, buiten de eerste omwalling, ook nog de site Ganzendries I (CAI ID 160636). De site leverde mogelijk enkele sporen uit de 10de-11de eeuw op, maar deze zouden ook uit de 12de eeuw kunnen stammen. Het gaat vooral om greppels, kuilen en karrensporen. Ze worden afgedekt door ophogingslagen, waarvan er enkele gedateerd worden aan het einde van de 12de of in het eerste kwart van de 13de eeuw. Voorts werden dierlijke botresten aangetroffen die wijzen op drie artisanale activiteiten in de late middeleeuwen, namelijk hoornbewerking, extractie van mergolie en de productie van teerlingen. De sporen van leembouw die werden vastgesteld kunnen gedateerd worden vanaf de eerste helft van de 13de eeuw tot in de loop van de 14de eeuw. In de 14de eeuw verschijnt de eerste fase van baksteenbouw. Ook uit latere eeuwen zijn verschillende bakstenen gebouwen vastgesteld.⁵²

Aan de overzijde van de Dijle, op de lager gelegen rechteroever zijn nog enkele archeologische waarden aanwezig. In de Lange Schipstraat 92-102 (CAI ID 211478), ten zuidoosten, werd bij proefsleuvenonderzoek een keermuur uit de 13de eeuw aangesneden. Er werden ook andere muren en een bakstenen vloertje aangetroffen.⁵³

In de Schaalstraat (CAI ID 206804), ten noordoosten van het onderzoeksgebied, zijn muurresten van het Klooster van Leliëndaal gevonden, die dateren uit de late middeleeuwen of nieuwe tijd. Er werd ook een stuk van een overwelfde vliet uit dezelfde periode vastgesteld.⁵⁴ Het oorspronkelijke klooster Onze-Lieve-Vrouw van Leliëndaal bevond zich in Hombeek, waar het in het tweede kwart van de 13de eeuw was opgericht. De verhuis naar Mechelen vond plaats in 1602. De norbertinessen namen hun intrek in het voormalige refugium van de norbertijnenabdij Sint-Michiel te Antwerpen, gelegen in de Bruul. Er werd een kapel opgericht en de refugiegebouwen werden aangepast tot een klooster. In de binnentuin van het klooster (CAI ID 166295) zijn enkele muurresten uit de 17de eeuw aangetroffen.⁵⁵

Verder is ten oosten van het onderzoeksgebied, aan de Bruul (CAI ID 206781), nog een losse vondst aardewerk uit de 17de eeuw aangetroffen.⁵⁶ Tot slot zijn in de Lange Schipstraat 88-90 (CAI ID 164920), ten zuidoosten van het onderzoeksgebied, nog resten uit de nieuwe tijd aangetroffen. Het

⁵¹ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 207531, Onze-Lieve-Vrouw-over-de-Dijle (geraadpleegd op 26 november 2019); Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Parochiekerk Onze-Lieve-Vrouw over de Dijle [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/3899> (geraadpleegd op 26 november 2019)

⁵² Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 160636, Ganzendries I (geraadpleegd op 26 november 2019)

⁵³ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 211478, Lange Schipstraat 92-102 (geraadpleegd op 26 november 2019)

⁵⁴ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 206804, Klooster van Leliëndaal 3 (Schaalstraat, geraadpleegd op 26 november 2019)

⁵⁵ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 166295, Klooster van Leliëndaal 2 (geraadpleegd op 26 november 2019); Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Norbertinessenpriorij Onze-Lieve-Vrouw van Leliëndaal [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/3851> (geraadpleegd op 27 november 2019)

⁵⁶ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 206781, Bruul III (geraadpleegd op 26 november 2019)

gaat om keldermuren, antropogene ophogingslagen, een waterput, een beerbak en funderingsmuren. Eén muur wordt geïnterpreteerd als oeverbeschoeiing van de Dijle. Het vondstmateriaal laat slechts toe de resten in het algemeen in de nieuwe tijd te plaatsen.⁵⁷

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Ook bekrachtigde archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving bieden geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties. Daarom lichten we ze hier niet afzonderlijk toe.

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?

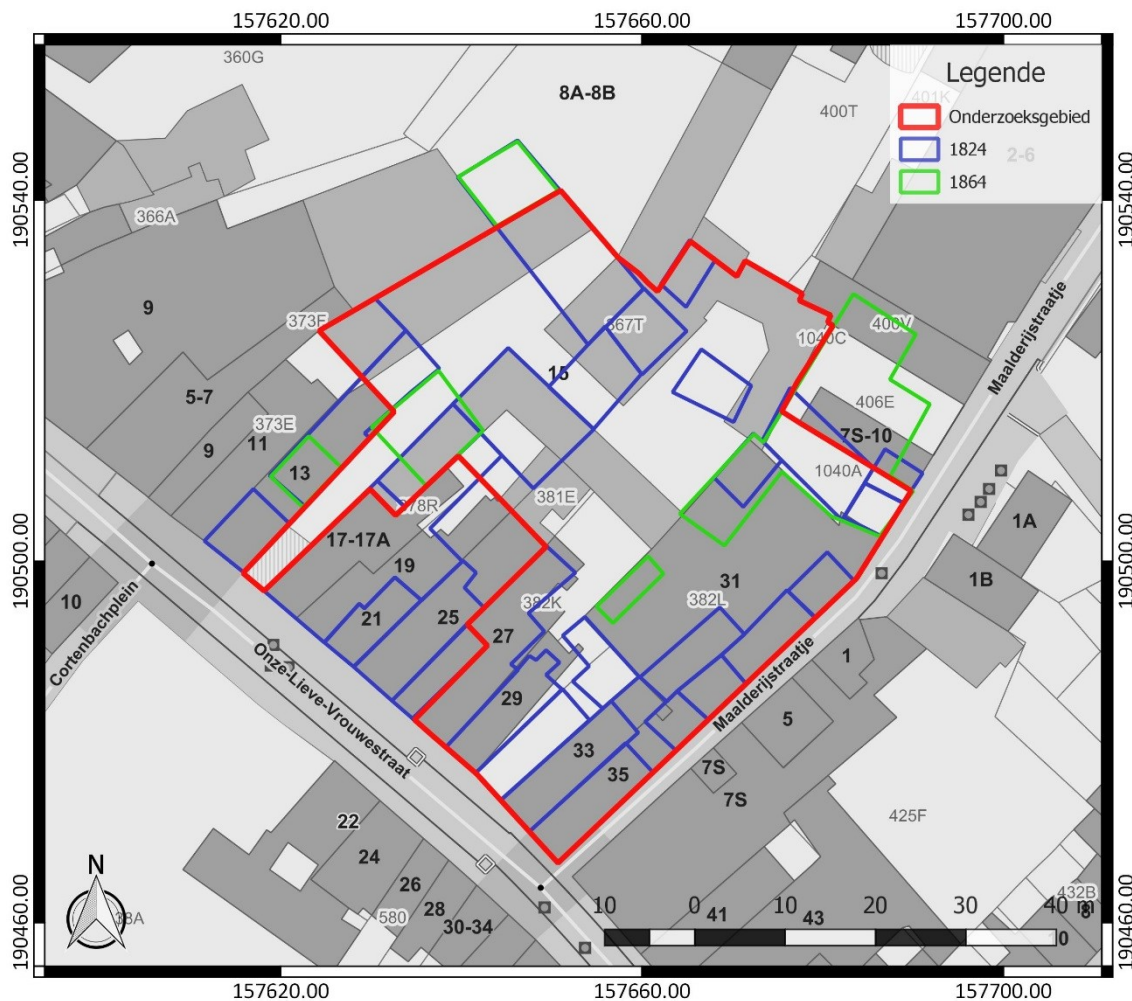
Met betrekking tot het onderzoeksgebied kunnen we reeds in deze fase van het onderzoek een goede inschatting maken van het archeologisch potentieel. Dit komt doordat het onderzoeksgebied omgeven is door drie reeds uitgevoerde archeologisch onderzoeken. Daarbij komt nog dat de site Zoutwerf ('de Lepelaar') in hetzelfde bouwblok te situeren is. Van archeologische sporen die hier aangetroffen zijn, wordt verwacht dat ze doorlopen binnen het onderzoeksgebied. Het gaat om muren uit de 14de en 15de eeuw en ook om een waterleiding.

Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Aan de hand van historische kaarten, historische bronnen en luchtfoto's zijn we geïnformeerd over de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein. Het onderzoeksgebied is te situeren binnen de eerste omwalling van Mechelen. Reeds op de kaart van Jacob van Deventer uit 1550-1565 is bebouwing aangegeven binnen het onderzoeksgebied. Doorheen de tijd blijft de zone die grenst aan de straten dens bebouwd. In het achterliggende binnengebied zijn doorheen de tijd verschillende achterhuizen gesitueerd. Gezien de lange bewoningsgeschiedenis en de veranderingen in de bebouwing op het terrein wordt ter hoogte van het onderzoeksgebied een complexe verticale stratigrafie verwacht.

Concreet worden resten van bebouwing verwacht. Het gaat enerzijds om woningen en anderzijds om nutsvoorzieningen zoals beerputten. Archeologische structuren kunnen zowel opgetrokken zijn in baksteen als in hout. Op basis van de aangrenzende onderzoeken worden minimaal drie relevante archeologische niveaus verwacht. De verwachte archeologische niveaus bevinden zich vermoedelijk op een diepte tussen ca. 70 cm en 1,00 à 3,35 m onder het maaiveld.

⁵⁷ Centrale Archeologische Inventaris, CAI ID 164920, Lange Schipstraat 88-90 (geraadpleegd op 26 november 2019)

Figuur 43: Synthesekaart, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Wat is de impact van de geplande werken?

Binnen het onderzoeksgebied worden drie volumes gerealiseerd met een ondergrondse parking. Dit betekent dat het grootste deel van het onderzoeksgebied verstoord wordt tot op een diepte van 5,33 à 6,84 m onder het maaiveld. Bijgevolg dient het bodemarchief binnen het volledige onderzoeksgebied als bedreigd beschouwd te worden.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Uit het bureauonderzoek blijkt dat we reeds over heel wat informatie beschikken om een inschatting van het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied te maken. Er is echter nog verder archeologisch vooronderzoek nodig. Aan de hand van de omringende archeologische onderzoeken die reeds uitgevoerd zijn, verwachten we binnen het onderzoeksgebied sporen van bewoning die teruggaan tot de 14de-15de eeuw en mogelijk zelfs ouder. We verwachten minimaal drie archeologische niveaus, die zich vermoedelijk bevinden op een diepte tussen ca. 70 cm en 1,00 à 3,35 m onder het maaiveld.

De kans is bijgevolg groot dat binnen het onderzoeksgebied een archeologische opgraving nodig zal blijken. Om de kostprijs en duurtijd van een opgraving goed te kunnen inschatten, is het nodig binnen het onderzoeksgebied nog een proefputtenonderzoek uit te voeren. Aangezien een site met complexe verticale stratigrafie verwacht wordt, is een proefputtenonderzoek te verkiezen boven een proefsleuvenonderzoek. Dit moet inzicht verschaffen in het aantal te verwachten opgravingsniveaus,

de variatie van deze niveaus binnen het onderzoeksgebied, de te verwachten bewaringstoestand van het bodemarchief en de versturende impact van de huidige bebouwing.

3 Samenvatting

Het bureauonderzoek geeft aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Op basis van archeologische onderzoeken in de omgeving worden op het terrein bewoningssporen verwacht uit de 14de-15de eeuw, of zelfs ouder. Er worden minimaal drie archeologische niveaus vermoed. Om de verwachtingen verder na te gaan en de archeologische niveaus en sporen beter te duiden, is bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Boekstal, P./L. Van Langendonck, 2009: Het voormalige huis De Lepelaar aan de Zoutwerf in Mechelen. Een synthese van het bouwhistorisch onderzoek, *Handelingen Koninklijke Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen* 113, Mechelen, 231-256.

Bogemans, F., 1996: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 23 Mechelen*, Brussel.

Bruggeman, J./N. Reyns, 2017: *Archeologienota Mechelen – Maalderijstraatje*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 375).

Bruggeman, J./N. Reyns, 2018: *Archeologische opgraving Mechelen – Zoutwerf. Project ‘de Lepelaar’*, Temse (Rapporten All-Archeo bvba 281).

Claesen, J./A. Devroe/B. Van Genechten, 2015: *Archeologische prospectie met ingreep in de bodem. Mechelen – Korenmarkt 27-29, Onze-Lieve-Vrouwestraat 22, Project Hof van Cortenbach*, Kortenaken (ARCHEBO-rapport 2014/021).

Doehaerd, R., 1947: *Comptes du tonlieu d’Anvers 1365-1404*, Brussel.

Kinnaer, F./W. Wouters, 2007: De geschiedenis van Mechelen tijdens de 12e en 13e eeuw, in: L. Troubleyn/F. Kinnaer/A. Eryvynck (red.) *Het Steen en de burgers. Onderzoek van de laatmiddeleeuwse gevangenis van Mechelen*, Mechelen, 11-45.

Lettany, L. (red.) 2003: *Het ongeschreven Mechelen. Archeologisch onderzoek op de Grote Markt en de Veemarkt in 2001-2003*, Mechelen.

Robberechts, B., s.d.: *Archeologische nota TSM*, s.l.

Rombaut, H., 1997: Mechelen: de vroegste ontwikkeling, in H. Installé (red.) *Historische stedenatlas van België. Mechelen*, Brussel, 11-22.

Steurs, V./J. Uytterhoeven, 1943: De plaatsnamen van Mechelen binnen de oude wallen. Vervolg, *Mechelse Bijdragen* 10, 103-140.

Troubleyn, L. et al. 2007: *Het Steen en de burgers. Onderzoek van de laatmiddeleeuwse gevangenis van Mechelen*, Mechelen.

Wouters, W./W. De Maeyer/R. Ribbens, 2003: Archeologisch onderzoek op de zoutwerf in Mechelen (Antw.), *Archaeologia Mediaevalis* 26, 81-82.

4.2 Archiefstukken

Stadsarchief Mechelen

SAM., G Actes scabinaux, I 124: Schepenakte (22 oktober 1505), fol. 132 r°-v°.

4.3 Websites

Cartesius (2019)

<https://www.cartesius.be>

Centrale Archeologische Inventaris (2019)

<https://cai.onroenderfgoed.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2019)

<http://dov.vlaanderen.be>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2019)

<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2019)

<http://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2019)

<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2019)

<https://www.onderzoeksbalans.be>

Regionale Beeldbank (2019)

<https://www.regionalebeeldbank.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

